

MENSENWERK IN HET LANDELIJK GEBIED

'MEER ROOD OP STRAAT'-ACTIE

Colofon

'Mensenwerk in het landelijk gebied' is een uitgave van de PvdA Tweede-Kamerfractie. Informatie over gerelateerde uitgaven en de mogelijkheden om deze en andere publicaties te ontvangen of te downloaden vindt u in bijlage 1.

Coördinatie: Tweede-Kamerlid Joanneke Kruijssen
Samenstelling en interviews: Herman Wiersema
Fotografie voorpagina: Hollandse Hoogte
Overige foto's: archief van geïnterviewden, tenzij anders vermeld

Februari 2005

Reacties op dit boekje zijn van harte welkom. Zij kunnen per post worden gericht aan PvdA afdeling voorlichting, Postbus 20018, 2500 EA Den Haag of per e-mail: voorlichting@pvda.nl.

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf	4
Samenvatting	6
Overzicht van portretten	12
o. Inleiding	14
1. Stedelijk en landelijk gebied	17
2. Betrokken bij het landelijk gebied	19
3. Bewoner in het landelijk gebied	27
3.1 Woonbeleid	28
3.2 Voorzieningen	36
4. Werker in het landelijk gebied	47
4.1 Economische ontwikkeling	47
4.2 Agrarische sector	54
5. Bezoeker van het landelijk gebied	61
5.1 Natuur en landschap	62
5.2 Recreatie	68
Veertien punten plan	74
Bijlage I: gerelateerde PvdA-publicaties	76
Bijlage II: leden werkgroep 'PvdA en het platteland'	77
Bijlage III: bezochte plaatsen tijdens MROS-dag op 26 september 2005	78

WOORD VOORAF

De veranderingen in het landelijk gebied zijn aan niemand voorbijgegaan, dus ook niet aan mij. Mijn vaders familie bestond enkele generaties geleden nog uit veehouders en melkslijters in de omgeving van Amsterdam. Het Utrechtse dorpje Odijk waar ik opgroeide, fuseerde in de jaren '60 met andere gemeenten. Mijn oude basisschool verhuisde bijna twee jaar geleden naar een nieuw onderkomen dat gedeeld wordt met andere scholen. Er woedt een discussie over de verdeling van de voorzieningen tussen de dorpen in de regio.

Het platteland is de afgelopen decennia flink veranderd. Internationale ontwikkelingen leidden tot grote veranderingen in de agrarische sector, landelijke groei bracht woningbouw of juist leegstand in dorpen met zich mee. Schaalvergroting deed winkels en andere voorzieningen de das om.

Maar het landelijk gebied is sterk en sociaal gebleven. Sterk dankzij de mensen die vertrouwen hebben in hun eigen woongebied en open staan voor veranderingen. Sociaal, door hun sterke identiteit, een grote onderlinge samenhang en een hecht verenigingsleven. Ook het weidse en open karakter van het landelijk gebied is behouden. Rust en ruimte zijn nog steeds belangrijke kenmerken van de groene, natuurrijke regio's van Nederland. Ze vormen niet alleen de leef- en werkomgeving voor bewoners, ondernemers en werknemers, maar ook het rustpunt voor stedelingen, recreanten en vakantiegangers.

Het landelijk gebied kan tegen een stootje. Verschillende projecten hebben gezorgd voor nieuwe verbanden, nieuwe kansen, of een nieuw bestaansrecht.

In september 2005 bezocht ik met tientallen partijgenoten landelijke regio's. Een dag later praatten we elkaar vol enthousiasme bij: over de natuur, het genot van de ruimte en de motivatie van de betrokken mensen om het beste van de plattelandsregio's te maken.

De PvdA is realistisch over het landelijk gebied. Sommige eigen-

schappen zijn voorgoed verdwenen, sommige voorzieningen komen niet meer terug. Hoe teleurstellend dat ook is: er blijft zoveel over dat het landelijk gebied tot een waardevol, kansrijk en ambitieus gebied maakt.

In dit boekje maken we duidelijk dat er niet één antwoord is voor de uitdagingen waar plattelandsregio's voor staan. Er bestaat wel één aanpak: vertrouwen stellen in mensen, in de betrokkenen. Want het zijn niet de ambtenaren, niet de beleidsnota's, niet de politici die het landelijk gebied maken.

Mensen maken het landelijk gebied. Het zijn de trotse en betrokken bewoners die zorgen voor een sterk en sociaal landelijk gebied. De PvdA wil hen daarin bijstaan, door de ruimte te geven voor het bedenken en uitvoeren van eigen ideeën. Er komt geen slot op het landelijk gebied. Er is geen einde aan een lange geschiedenis.

Het landelijk gebied gaat een gouden toekomst tegemoet. Ik ben ervan overtuigd dat de ideeën en voorbeelden uit het land en de concrete actiepunten en plannen van de PvdA uit dit boekje een bijdrage leveren aan die toekomst. Het landelijk gebied leeft!

Wouter Bos

SAMENVATTING

MENSENWERK IN HET LANDELIJK GEBIED

Het landelijk gebied is waardevol, kansrijk en een plek waar ruimte is voor ambitie. Dankzij de bewoners is het landelijk gebied in vele opzichten sterk en sociaal gebleven. Hun vertrouwen, hun manier van omgaan met veranderingen en de wijze waarop zij hun schouders er onder gezet hebben maakt het tot een prachtig gebied. Sociaal, met een sterke identiteit, een grote onderlinge samenhang en een sterk verenigingsleven. De mensen staan voor ons centraal. De PvdA wil hen bijstaan, en vooral ruimte geven voor het bedenken en uitvoeren van eigen ideeën.

De veranderingen in het landelijk gebied zijn aan niemand voorbijgegaan. De PvdA is realistisch over het landelijk gebied. Sommige eigenschappen zijn voorgoed verdwenen, sommige voorzieningen komen niet meer terug. Hoe teleurstellend dat ook is: er zijn meer kansen dan bedreigingen.

Met het boekje 'Mensenwerk in het landelijk gebied' wil de PvdA antwoorden geven op actuele vragen die spelen rond het landelijk gebied. Met het boekje maken we duidelijk dat er niet één standaardantwoord is voor de verschillende uitdagingen voor plattelandsregio's. Er is wel een rode draad: het stellen van **vertrouwen in mensen**. Want het zijn niet de ambtenaren, niet de beleidsnota's, niet de politici die het landelijk gebied maken. Zij moeten zorgen voor de randvoorwaarden, zij moeten **maatwerk mogelijk maken** voor de mensen in het landelijk gebied. Het boekje is geen blauwdruk, geen tovermiddel. Het is een bundeling van ideeën, van werkelijke problemen en werkende oplossingen, zoals ons aangedragen door de bewoners en bezoekers van ons prachtige landelijk gebied.

Betrokken mensen

Juist op het platteland, waar maatwerk van groot belang is, moet ruimte zijn voor mensen om eigen initiatieven te nemen. Succes is het gevolg van betrokkenheid van de mensen waar het om draait. Daarom wil de PvdA dorpen en buurten weer teruggeven aan de bewoners.

- Op verschillende manieren moeten bewoners de kans krijgen directe invloed uit te oefenen op hun eigen leefomgeving. Weliswaar is de slagkracht van gemeenten verbeterd door de herindelingen, maar de betrokkenheid van bewoners is er voor een deel door verdwenen. Een heel goede vorm om de afstand tussen de kleine kern en het gemeentehuis te overbruggen is bijvoorbeeld het instellen van dorpsraden.
- Het buurt- of dorpsbudget: met eigen zeggenschap voor bewoners over hoe het geld voor zaken als plantsoenen, straten, verlichting, speelterreinen wordt ingezet.
- Vrijwilligerswerk: onmisbaar en dus zoveel mogelijk ondersteunen. De regel- en administratieve druk moet met name voor vrijwilligersorganisaties zoals sportclubs worden verlicht. Initiatieven van actieve groepen bewoners kunnen al met kleine bijdragen worden gestimuleerd.
- PvdA-politici als verbindingsofficieren: de PvdA heeft het voordeel dat ze overal volksvertegenwoordigers heeft en vaak ook bestuurders. Tussen hen kan veel ervaring en kennis worden uitgewisseld. Zij zullen steeds met de inwoners optrekken, lokale initiatieven meenemen en zich de vraag moeten stellen "wat zijn de gevolgen voor het landelijk gebied en de kleine kernen?"

Bewoners van het landelijk gebied

Ook op het platteland moet gebouwd kunnen worden maar we zullen wel selectief moeten zijn. Keuzes maken dus, op maat gesneden voor specifieke regio's.

- Het platteland is niet alleen voor de rijken. Daarom moeten er meer goedkope huur- en koopwoningen worden gebouwd voor starters, jonge gezinnen en senioren, zodat ook zij in het dorp kunnen blijven wonen. Gemeenten kiezen nu veel te vaak voor grote bouwkavels waar ze veel aan kunnen verdienen. Dan laat je jongeren en ouderen uit het eigen dorp in de kou staan. Om ervoor te zorgen dat deze woningen betaalbaar blijven en ook in de toekomst beschikbaar blijven voor de doelgroep kunnen ze het beste gebouwd worden door corporaties of verenigingen.
- Er zijn meer huizen nodig. Regionale woonvisies vormen de basis voor een selectief woonbeleid in de kleine kernen, met hierin extra aandacht voor jongeren en ouderen. Mensen

met een sociale, economische of historische binding komen eerder in aanmerking voor vrijkomende en voor nieuwe woningen. Inbreidingslocaties krijgen de voorkeur boven randbebouwing en bebouwing in het buitengebied.

- Particulier en collectief opdrachtgeverschap moeten op grotere schaal mogelijk worden gemaakt. Dat betekent dat mensen veel meer vrijheid krijgen om hun eigen woonwensen tot werkelijkheid te maken.
- Nieuwe woningtypes zoals verbouwde boerderijen en 'wonen op het water', bieden aantrekkelijke kansen voor de leefbaarheid van het landelijk gebied.
- Om greep te krijgen op wat er wordt gebouwd is actief grondbeleid van de gemeente onmisbaar. Wat de PvdA betreft kan de overheid bij een verandering van het bestemmingsplan (bijvoorbeeld van agrarische bestemming naar woonbestemming) de grond tegen de oorspronkelijke waarde aankopen; de meeropbrengst kan dan worden ingezet om te investeren in voorzieningen die iedereen in de dorpen ten goede komen.

Voorzieningen: samen sterker

Voorzieningen vergroten de levendigheid en de leefbaarheid van het landelijk gebied. Daarom zet de PvdA in op:

- Jongeren in het landelijk gebied verdienen een eigen plek om elkaar te ontmoeten en zich te ontwikkelen. De PvdA trekt samen met de jongeren op door vergroten van het aanbod van goedkope huurwoningen, 'keten' beschikbaar te stellen en ze direct bij de politiek te betrekken.
- Woningcorporaties moeten niet alleen betaalbare huizen bouwen en verhuren, maar ook bijdragen aan een leefbare buurt. Bijvoorbeeld door mee te investeren in voorzieningen, variërend van de Brede Buurtschool en het dorps huis tot het verhuren van goedkope winkelruimte en een spaarpas voor huurders die hen korting geeft bij de eigen lokale middenstand.
- Daar waar mogelijk voorzieningen weer terugbrengen in de dorpen; bijvoorbeeld door een mobiel gemeenteloket.
- Bereikbaarheid van bankdiensten in kleine kernen: de PvdA heeft een initiatiefwet ingediend waardoor er ook in de dorpen weer bankzaken geregeld kunnen worden.

- Als een basisschool uit het dorp dreigt te verdwijnen moet lokaal maatwerk mogelijk zijn, bijvoorbeeld tijdelijk even een kleinere klas. Combinaties met andere voorzieningen zoals kinderopvang en ruimte voor buurtbijekomsten worden mogelijk.
- Extra impuls voor openbaar vervoer in het landelijk gebied en voor bepaalde doelgroepen zelfs gratis OV; de dienstverlening moet beter!

Werken in het landelijk gebied

Werk is onmisbaar. Naast nieuwe typen bedrijven blijft de agrarische sector een belangrijk rol spelen. Ruimte, om uit te breiden, ruimte voor samenwerking en voor nieuwe technologie, is daarvoor noodzakelijk.

- Voor startende ondernemers zijn er veel kansen in het landelijk gebied. Overheden en de Kamer van Koophandel moeten actief steun verlenen.
- Ook buiten de steden wordt dienstverlening steeds belangrijker. Dit type bedrijven vraagt relatief weinig ruimte en moet juist daarom de ruimte krijgen, bijvoorbeeld in vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen!
- Er liggen nog heel veel kansen voor nieuwe plattelands-ondernemers zoals in het toerisme. Zij kennen als geen ander het belang van ruimte en rust in het groen!
- Het platteland zit niet op slot maar er moeten wel keuzes gemaakt worden. Niet elke ontwikkeling is wenselijk. Voor de lange termijn is de kwaliteit van het landelijk gebied, het groene karakter en de openheid, heel belangrijk voor de kwaliteit van leven van ons allemaal. Dat mag niet verloren gaan.

Boeren voor de toekomst

De agrarische sector bevindt zich in een revolutionaire periode. Een revolutie die zich weliswaar in langzaam tempo en veelal in stilte voltrekt, maar er is een ingrijpende verandering gaande.

- De bijdrage van de agrovoedselketen aan de Nederlandse economie en de werkgelegenheid is groot en zal groot blijven als we blijven innoveren. Overheid en bedrijfsleven moeten daar samen in investeren.

- Europese samenwerking is nodig om internationale afspraken te maken over voedselkwaliteit, milieu en dierenwelzijn.
- Een Agrarische Hoofdstructuur (AHS) biedt planologische duidelijkheid om de concurrentiepositie van de landbouwsector te versterken. In de AHS worden gebieden voor de langere termijn gereserveerd voor land- en tuinbouwactiviteiten.
- Versterking van een unieke, regionale identiteit is een logische reactie op de voortgaande mondialisering. De productie en verkoop van streekproducten hoort daarbij. De veelal kleine ondernemers die deze kant opgaan moeten door de overheid worden ondersteund en niet worden behandeld als een levensmiddelenmultinational als Unilever.

Bezoeker van het landelijk gebied

Het landelijk gebied betekent voor veel mensen 'genieten'. De waardering van mensen voor de pracht van het landelijk gebied neemt alleen maar toe. Natuur is geen sluitpost, maar een basisvoorwaarde voor een goed leven.

- Om de vele soorten flora en fauna die ons land rijk is een grotere kans op overleving te geven hebben we een goed aaneengesloten netwerk van natuurgebieden nodig. Dat is de Ecologische Hoofdstructuur. Stilstand moet worden omgezet in ambitie.
- De meest gewaardeerde Nederlandse landschappen moeten worden beschermd, ook voor toekomstige generaties. Deze Nationale Landschappen moeten niet alleen worden aangewezen maar ook worden hersteld en ontwikkeld.
- Grondeigenaren in het landelijk gebied kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan zaken als een open landschap, de bescherming van soorten en waterberging. Dit worden wel groene en blauwe diensten genoemd. Daar hoort een vergoeding tegenover te staan!
- Ook waterwinbedrijven hebben belang bij beschermde natuur, omdat daar immers schoon water is. Deze bedrijven kunnen dan ook meebetalen voor groene en blauwe diensten.
- Ook andere partijen kunnen bijdragen aan natuur- en landschapsbeheer, zoals verzekeraars omdat natuur bijdraagt aan gezondheid, door de vorming van fondsen waar ook anderen dan de overheid geld in kunnen stoppen.

Buiten ontspannen

Iedereen moet kunnen genieten van het landelijk gebied. Buiten zijn is gezond, ontspannend en aangenaam. De PvdA wil het zo makkelijk mogelijk maken om voor kortere of langere tijd buiten te verblijven.

- Buitenspeelruimte voor kinderen moet weer veel meer aandacht krijgen. Niet alleen is buiten spelen enorm goed voor kinderen, het verhoogt ook direct de leefbaarheid en de sociale contacten in de buurt.
- De mogelijkheden voor wandelen en andere vormen van recreatie, soms dwars door het landelijk gebied heen, moeten worden verbeterd.
- Meer aandacht voor de rol van vrijwilligers en de begeleiding hiervan.
- Nieuwe vormen van ondernemerschap in de recreatiesector moeten versterkt worden.

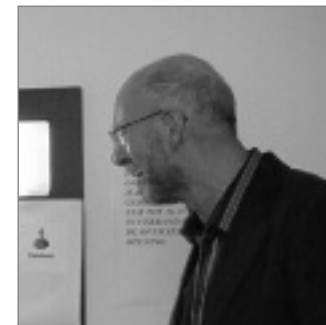
PORTRETTE

PvdA: samen sterk
Jan Luub, pagina 24

Woonkansen voor lokale bevolking
Frits Pijnenburg, pagina 30

Corporatie verbindt huurders met middenstand
Jaap Kloet, pagina 34

Drempels voor een zorgboerderij
Jos en Marieke van der Werf,
pagina 38

Jongeren aan zet
Niek Ritzen, pagina 44

De multifunctionele boer
Jan Duijndam, pagina 51

Biologisch in je omgeving
Ton Spijkerman, pagina 59

Partners voor natuurbeheer
Peter van de Hoef, pagina 66

Paden banen
Liset Moerdijk, pagina 71

0. INLEIDING

Op 26 september 2005 trokken de leden van de PvdA Tweede-Kamerfractie het landelijk gebied in om te praten met bewoners, boeren en organisaties die zich inzetten voor hun regio. Persoonlijke verhalen vormden de inspiratie voor tal van ideeën. In de maanden daarvoor kwam het onderwerp uitgebreid aan de orde tijdens discussies en werkbezoeken van de werkgroep 'PvdA en het platteland' en in het conceptmanifest 'Mensenwerk in het landelijk gebied' van Tweede-Kamerlid Joanneke Kruijsen. Ook hebben PvdA-Kamerleden hun oor te luister gelegd bij het PlattelandsParlement, een initiatief van de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen (LVKK) en het Netwerk Plattelandsontwikkeling. In dit boekje zijn alle ideeën, geluiden en opvattingen gebundeld.

De mens staat centraal in het denken van de PvdA. Ieder mens heeft recht op een eerlijk en rechtvaardig bestaan, is een van de basisbeginselen. Solidariteit tussen (kans)arm en (kans)rijk, tussen jong en oud. Met oog voor duurzaamheid, van mens, dier en natuur.

In het landelijk gebied is het niet anders. Binnen alle functies, activiteiten, kansen en problemen in de buitenstedelijke regio's staat de mens centraal. De bewoners die van de omgeving willen genieten en niet zonder voorzieningen kunnen. De jongeren die leeftijdsgenoten willen ontmoeten en die filosoferen over de toekomst. De ondernemer die perspectief zoekt. Zoals de boer die de stad of de natuur ziet oprukken en zich zorgen maakt over de toekomst van de agrarische sector. En de recreant, de toerist die rust en ontspanning zoekt in een inspirerende omgeving.

Het landelijk gebied biedt veel. Nederland vraagt veel van het landelijk gebied. Tal van ontwikkelingen hebben de afgelopen jaren een grote druk gelegd op het platteland. Dat leidde in de ene regio tot overdruk, tot strijd om functies. Op andere plekken ontstond leegloop, leegstand en economische malaise. Boerenbedrijven die massaal verdwenen door schaalvergro-

ting, natuur die in gedrang raakte, ook in de Ecologische Hoofdstructuur, voorzieningen die sloten en woningbouw die ontbrak.

Zoveel plattelandsregio's, zoveel verschillende situaties. Maar natuurlijk zijn er rode draden in een groter geheel. Ontwikkelingen in diverse gebieden die vragen om aandacht, bijvoorbeeld van regionale, landelijke en Europese politici. Ontwikkelingen die roepen om een visie op de toekomst.

De aandacht voor het landelijk gebied neemt toe. Maar opvallend genoeg is het thema geen dagelijks onderwerp in media, in de politiek en in huiskamers, althans niet in alle huiskamers. Misschien komt dat door de lage snelheid waarmee ontwikkelingen zich voordoen, wellicht heeft het te maken met de complexiteit van de situaties. Maar waarschijnlijk heeft het óók te maken met de aard van de bewoner, ondernemer en bezoeker van het landelijk gebied. Ze lopen niet met tegenslagen te koop of proberen het zelf op te lossen. En het zijn mensen die zich niet alleen zorgen maken, maar die vooral genieten van al het moois dat het landelijk gebied te bieden heeft. Mensen die, dankzij een sterke sociale cohesie, kracht vinden bij elkaar. En mensen die creatief zijn, en blijven knokken om tot werkbare oplossingen te komen.

Met dit boekje wil de Tweede-Kamerfractie van de PvdA antwoorden geven op actuele vraagstukken rond het landelijk gebied. We willen daarbij ondersteunen, stimuleren en nieuwe verbindingen leggen. De mensen staan centraal, en daarom komen zij nadrukkelijk aan bod. Niet alleen in de plannen en suggesties maar ook letterlijk: persoonlijke verhalen vormen de ruggengraat van deze uitgave. Net zoals mensen de leidende factor in het landelijk gebied zijn.

Dit boekje is geen blauwdruk, geen tovermiddel. Het is een bundeling van ideeën, analyses en suggesties. Het maakt duidelijk waar de PvdA staat in het landelijk gebied. Het vertelt hoe de PvdA denkt dat het leven in het landelijk gebied nog mooier, socialer en beter te maken is. Ontstaan tijdens gesprekken met ervaringsdeskundigen en discussies tussen

betrokkenen. Geen boekjeswijsheid van vooraanstaande professoren of hoge adviesorganen, maar de werkelijkheid zoals die ervaren wordt en de ervaringen zoals die werken, door mensenwerk in het landelijk gebied.

1. STEDELIJK EN LANDELIJK GEBIED

De grenzen tussen stedelijk en landelijk gebied bestaan niet. Er zijn geen borden langs de weg 'u rijdt nú de stad in' of 'nú het landelijk gebied'. Een middelgrote plattelandsstad is in de ogen van het kleine buurtschap 'de stad', terwijl de Randstedeling het gekscherend een 'gehucht' zal noemen. De diversiteit van het landelijk gebied is enorm.

Feit is wel dat de helft van de Nederlanders in kleine steden, dorpen, buurtschappen of midden in het landelijk gebied woont. Zo'n tien procent van de banen bevindt zich er. Tachtig procent van de Nederlanders gebruikt het landelijk gebied om te sporten of te recreëren. Bomen, dieren, planten: ze vinden hun plek grotendeels in het landelijk gebied. En cultuurhistorische waarden zijn er volop te vinden.

Ongeacht de definitie: om het landelijk gebied kunnen we niet heen. Dat willen we ook niet. De rust en de natuur zorgen voor het evenwicht met de stad, vol dynamiek en steen. Dat evenwicht mag niet zoek raken.

Om te beginnen moeten we onderkennen dat stad en platteland onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Ze mogen niet met de rug naar elkaar toestaan, ze moeten elkaar in de arm nemen. Het probleem van de één, kan de oplossing vormen voor de ander. 'Stad en Platteland' vormt één geheel.

Politiek Den Haag loopt te vaak voorbij aan het landelijk gebied. Rijksbeleid is afgestemd op stedelijke problematiek. Met de invoering van wetten, met het bevorderen van ontwikkelingen: de stad is vaak het ijkpunt.

Dat is misschien niet gek, als je beseft dat het landelijk gebied geen behoefte heeft aan 'algemeen beleid', maar juist vraagt om optimaal maatwerk. Om een aansluiting op een specifieke lokale of regionale situatie. Dat is nooit in één stramien te vatten, maar moet altijd ruimte bieden voor initiatieven, ideeën en oplossingen voor een bepaalde regio.

Dat regiogebonden maatwerk past niet bij de aard van politici, zeker niet in Brussel en Den Haag. Die denken in internationale en nationale ontwikkelingen, en dito oplossingen. Loslaten

en overlaten is een onlogische reflex wanneer veranderingen op komst zijn. Toch is dat soms de beste houding, zeker voor het landelijk gebied. Want, zoals in de inleiding gesteld, het ene platteland is het andere niet. Zoals God verdween uit Jorwerd, zo is het het Groene Hart niet vergaan. En de Graanrepubliek in Groningen is niet te vergelijken met De Kempen in Brabant. 'Maatwerk' is daarom het belangrijkste uitgangspunt van de PvdA bij de visie op het landelijk gebied.

Een tweede principe is de noodzaak van het maken van keuzes: niet alles kan overal. Daar waar functies elkaar versterken kunnen we verbindingen maken. Maar daar waar ze elkaar bijten, de uitbreiding van een intensieve varkenshouderij stroomopwaarts van een natuurgevoelige leemput, moeten we kiezen. Een Ecologische Hoofdstructuur is van groot belang voor de ontwikkeling van natuur in Nederland. Maar voor de toekomst van de agrarische sector kunnen we niet zonder een Agrarische Hoofdstructuur.

Het landelijk gebied is van ons allemaal, maar met anarchie is nog nooit resultaat geboekt. Keuzes in maatwerk, daar draait het om.

In de volgende hoofdstukken lichten we de visie van de PvdA op dit maatwerk en deze keuzes toe.

2. BETROKKEN BIJ HET LANDELIJK GEBIED

Beleidsstukken, vergadersessies, dikke rapporten: over het landelijk gebied is door deskundigen veel gezegd en geschreven. De PvdA wil echter vooral het initiatief bij de bewoners en gebruikers van het landelijk gebied leggen. Zij zijn immers bij uitstek de ervaringsdeskundigen die een regio van haver tot gort kennen. Wie een groep mensen, ook al hebben zij tegengestelde belangen, om tafel zet, kan rekenen op plannen die optimaal recht doen aan alle betrokkenen. Dat vraagt ook om een nieuwe houding van de politiek.

Participatie

De beste ideeën krijg je door mensen de ruimte geven om inspiratie op te doen. Wie alleen maar bezig is andermans ideeën uit te voeren, of andermans ideeën te bekritisieren, komt niet zelf tot innovatieve plannen.

Juist op het platteland moet ruimte zijn voor mensen om eigen initiatieven te nemen. Projecten uit alle delen van het land tonen aan: het succes is het gevolg van betrokkenheid van de mensen waar het om draait.

De PvdA wil mensen betrokken houden, door hen directe invloed te geven op hun woon- en leefomgeving. Want wie van mensen verwacht dat ze zich verantwoordelijk voelen, moet ze ook duidelijke verantwoordelijkheden geven. Financiële ondersteuning hoort daar vaak bij, zonder dat het in totaal méér hoeft te kosten.

Vrijwilligers en het verenigingsleven zijn cruciale elementen in het leven in het landelijk gebied en maken dat bewoners betrokken zijn bij hun leefomgeving. De PvdA ondersteunt daarom ook -daar waar nodig en mogelijk- deze sociale elementen.

Lokale overheid

De afstand tussen het gemeentehuis en de betrokkene bij het landelijk gebied is de afgelopen jaren groter geworden, letterlijk

VRIJWILLIGERS

VERDIENEN

VEEL STEUN

en figuurlijk. Door vele gemeentelijke herindelingen zijn plattelandsgemeenten gegroeid. Daar waren goede aanleidingen voor en in veel gevallen hebben de samenvoegingen goed uitgekapt. Maar de verhouding tussen de politiek en betrokkenen is er niet op vooruit gegaan.

Gemeenteraadsleden hebben als belangrijkste taak om de inwoners van een gemeente te vertegenwoordigen. Met de schaalvergroting van de lokale overheid is dit een zware en uitdagende taak geworden, zeker wanneer een gemeente bestaat uit vele kleinere dorpen en buurtschappen.

Méer raadsleden per gemeente is niet automatisch een oplossing. Het versterken van de positie van de gesprekspartners in het landelijk gebied wel. Initiatieven als dorpsraden of bewonersgroepen hebben vruchten afgeworpen. Wie mee kan praten, gaat automatisch meedenken. Ook het doorgeven van buurt- of dorpsbudgetten aan bewoners kan daar aan bijdragen.

Motiveren en stimuleren is een belangrijke taak van de overheid. Het durven loslaten van beslissingsbevoegdheid hoort hier bij. Om teleurstellingen te voorkomen, zijn duidelijke kaders essentieel. Sommige Europese, landelijke of regionale uitgangspunten staan niet ter discussie. Het is de kunst om een grote bewegingsvrijheid te creëren, waarbinnen betrokkenen gezamenlijk de ideale aanpak formuleren.

Landelijke en Europese politiek

Het landelijk gebied ondervindt de druk van regelgeving vanuit Brussel en Den Haag. Over wetten, regelingen en subsidies wordt op hoog niveau besloten, waarbij de aanleiding en de bedoeling van de gemaakte keuzes bij de uitvoering zelden nog duidelijk zijn. Dat leidt tot begrijpelijke irritaties en zorgen over de bureaucratische regel-druk.

DE PVD A

VERBINDT

De PvdA heeft als doel om ook bij Europese en landelijke regelgeving ruimte te behouden voor lokale initiatieven en methodes. Dat neemt natuurlijk niet weg dat sommige belangen en keuzes op het (inter)nationale niveau geregeld en gemaakt moeten worden. Belangrijk is in ieder geval dat achtergronden van beslissingen duidelijk worden uitgelegd.

De PvdA, met vertegenwoordigers op alle politieke niveaus, wil zich zo verticaal mogelijk manifesteren. Wie knellende Brusselse regels ervaart, kan direct contact opnemen met de betrokken Europarlementariër. En wie zich zorgen maakt over Haagse besluiten, kan zich verbinden met de Haagse volksvertegenwoordiger.

PvdA-politici manifesteren zich in dit opzicht als verbindings-officieren, met mogelijkheden om mensen, ideeën en bestuurslagen samen te brengen. Internet en e-mail bieden volop kansen om dergelijke contacten snel en efficiënt aan te boren.

De PvdA gebruikt die contacten op alle niveaus optimaal. Betrokkenen hebben direct invloed op de overwegingen die volksvertegenwoordigers maken. En andersom: besluiten kunnen persoonlijk worden toegelicht.

Plattelandstoets

‘Den Haag’ is, zoals in de inleiding van dit boekje al gememo-reerd, te vaak gericht op steden. Wellicht heeft het te maken met de Randstad, waarin de regering en het parlement zetelen. De meeste politici wonen en verblijven bovendien in een stedelijke omgeving. En het landelijk gebied is zo divers, daar kun je moeilijk algemeen beleid op voeren.

Toch hoort het landelijk gebied continu op de agenda, ook bij de bespreking van landelijke wet- en regelgeving.

Neem de invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, die heeft in steden andere effecten dan in het landelijk gebied. De betaalbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen vraagt in dorpen om andere keuzes dan in steden. Wordt daar in de wetgeving bij stil gestaan?

De PvdA pleit voor een plattelandstoets bij het opstellen van landelijke wet- en regelgeving. Het Rijk moet zichzelf dwingen om bij relevante besluiten stil te staan bij de vraag: wat zijn de gevolgen voor het landelijk gebied? Soms is het antwoord simpel en snel te geven: geen. Maar in andere gevallen dwingt de toets bestuurders om maatwerk mogelijk te maken voor het platteland. En daarmee kunnen grote problemen bij de invoering voorkomen worden.

Een plattelandstoets mag geen bureaucratische toestand worden. Sterker nog: het liefst hebben we het landelijk gebied vanzelfsprekend in ieders achterhoofd wanneer er beslissingen

worden genomen voor het hele land. De plattelandstoets wordt dus geen paragraaf in een wetsvoorstel of in nieuwe regelgeving; alle beleid moet doordrenkt zijn van het bewustzijn dat Nederland divers en uiteenlopend is.

Belangen

Belangen in het landelijk gebied kunnen ogenschijnlijk ver uit elkaar liggen. Een boer of een andere ondernemer wil bijvoorbeeld uitbreiden terwijl omwonenden of natuurorganisaties strijden om uitzicht of natuur. Bij een betere beschouwing blijkt vaak dat iedereen één belang nastreeft: een leefbaar, gezond en aantrekkelijk landelijk gebied.

Natuurlijk zijn er belangen die botsen. Er moeten keuzes gemaakt worden. Verderop in dit boekje gaan we in op specifieke situaties waarin dergelijke afwegingen spelen. Wat echter nooit vergeten mag worden, is de noodzaak tot overleg. Ook bij strijdige belangen is het nodig om opvattingen uit te wisselen. Conclusies trekken hoort daarbij.

Dorpsontwikkelingsplannen

In verschillende delen van het land zijn positieve ervaringen opgedaan met dorpsontwikkelingsplannen. In deze plannen wordt een gezamenlijke visie beschreven op de toekomst van het eigen dorp of buurtschap. Het overleg dat voorafgaat aan het opstellen van de plannen is waardevol: wat zijn de kansen en bedreigingen van een dorp? Welke belangen spelen er? Leg vast waar je heen wilt!

Bewoners en andere betrokkenen zijn uitstekend in staat om

zelf een visie op te stellen voor de ontwikkeling van hun woon- en leefomgeving. Begeleiding van een onafhankelijke coach, die vooral toeziet op het proces en daarmee regisseert, is effectief. Deze begeleiding kan ook worden voortgezet bij de uitvoering van de visie.

De PvdA wil het opstellen en realiseren van dorpsontwikkelingsplannen stimuleren, omdat het de vragen van direct betrokkenen centraal stelt en hen in staat stelt om zélf mee te denken en mee te beslissen over toe-

DE PVD A GEEFT

HET PLATTELAND

TERUG AAN DE

BEWONERS

komstplannen. Het maken van plannen is natuurlijk niet genoeg: aan de slag, schouders eronder!

Samenwerking

Schaalvergroting en commercie hebben tot verschraving van voorzieningen in het landelijk gebied geleid. Regelgeving en verkokering maken het niet altijd gemakkelijk om het draagvlak en de mogelijkheden voor gezamenlijke voorzieningen tot stand te brengen. Toch is samenwerking het ideale middel om voorzieningen in stand te houden. Een bekend voorbeeld is het postagentschap in de buurtwinkel, maar zo zijn er nog vele andere combinaties mogelijk.

In het volgende hoofdstuk komen we hier uitgebreider op terug.

PvdA: samen sterk

Jan Luub is oud-wethouder van de gemeente Millingen aan de Rijn. Naar aanleiding van drastische plannen voor de polders in de regio werkte hij mee aan een werkbezoek met PvdA-politici op alle niveaus. Met succes: de plannen gingen van tafel.

“Ik woon in Millingen aan de Rijn sinds mijn geboorte. Een prachtig natuurrijk en landelijk gebied, met veel agrarische bedrijven. De Ooijpolder en polder De Duffelt bevinden zich hier: gebieden met een rijke historie. Millingen heeft nu bijna 6.000 inwoners.”

“In het dorp is veel veranderd. De grote scheepswerf biedt minder werkgelegenheid en de steenfabrieken zijn gesloten. Veel mensen werken nu buiten de gemeente, waardoor we een soort forensendorp zijn geworden. Maar doordat de afstand tot de steden in de omgeving relatief groot is, zijn veel voorzieningen gelukkig behouden. En het verenigingsleven is nog steeds sterk.”

“Er zijn in het verleden een paar keer discussies geweest over fusies tussen de regiogemeenten, maar we zijn nog steeds zelfstandig. Kabinetsbesluiten maken het wel steeds moeilijker om de financiële touwtjes aan elkaar te knopen, maar we houden het nog vol.”

“De Commissie Noodoverloopgebieden van ir. Luteijn kwam enkele jaren geleden met het voorstel om de Ooijpolder De Duffelt aan te wijzen als noodoverloopgebied. De gevolgen voor deze regio zouden enorm zijn. Hoge ringdijken moesten de dorpen in de polder, waaronder Millingen aan de Rijn beschermen tegen de overloop bij hoge waterstanden. Het voornaamste argument leek te zijn: er wonen toch maar weinig mensen. Alsof het dan niet uitmaakt dat een gebied onder water wordt gezet.”

“Van enige uitleg richting de bewoners was nauwelijks sprake. Geen enkele folder met meer informatie over wat de plannen nu precies behelsden. De staatssecretaris wilde met oogkleppen op doordenderen en snel besluiten nemen. Het rapport Luteijn leidde tot de oprichting van het Hoogwaterplatform. Inwoners uit het

*Jan Luub (uiterst links) tijdens werkbezoek aan de Ooijpolder.
(foto: Gerard Verschooten)*

hele gebied bundelden de krachten en verzamelden deskundigen om zich heen. Met veel inzet werd er actie gevoerd en steeds op inhoudelijke argumenten. PvdA-burgemeester Paul Wilbers van buurgemeente Ubbergen speelde een prominente rol in de bestuurlijke communicatie. De Partij van de Arbeid Millingen aan de Rijn heeft de politieke krachten in de regio en daarbuiten gemobiliseerd. We hebben de bewoners uitgelegd wat de gevolgen van de maatregelen zouden zijn en hoe ze konden protesteren.”

“Het lukte al snel om een werkbezoek te organiseren waarbij allerlei PvdA'ers aanwezig waren. We hadden Max van de Berg uit het Europees Parlement, verschillende Kamerleden en leden van provinciale staten. Onze SPD-collega's uit Duitsland waren ook vertegenwoordigd. Met een bus toerden we door het gebied, zodat iedereen met eigen ogen kon zien wat de gevolgen van de plannen zouden zijn. Dat deed iedereen de ogen openen.”

“Op Europees niveau werd het onderwerp geagendeerd en in de Kamer kreeg de staatssecretaris het heel moeilijk. Toen andere

politieke partijen volgden werden de plannen van kaart geveegd. Tegen zoveel weerstand was de staatssecretaris niet bestand. Een zucht van opluchting ging door de regio.”

“De hele gang van zaken heeft me geleerd dat het echt zin heeft om partijgenoten op andere niveaus in te schakelen. Ze zijn echt bereid om zich in te spannen als grote problemen dreigen. En omdat je bij de PvdA overal partijgenoten hebt, kun je snel verbanden leggen en samen optrekken. Lokale fracties in deze regio moeten dat ontberen. Ze missen het bredere blikveld op dit soort grote projecten.”

“Het is helemaal niet moeilijk om PvdA'ers in de provincie, de Tweede Kamer en het Europees Parlement te pakken te krijgen. Via e-mail of telefoon kun je gemakkelijk overleggen. Zij vinden het ook belangrijk om op de hoogte te zijn van problemen en om zelf een kijkje te nemen. Daar kun je veel mee bereiken!”

3. BEWONER IN HET LANDELIJK GEBIED

Zo divers als het landelijk gebied zelf is, zo uiteenlopend zijn ook de bewoners. Minima en welgestelden, jong en oud: het platteland wordt bewoond door een enorme verscheidenheid aan mensen. Dat is belangrijk. Een leefbare en gezonde samenleving kent een gevarieerde bevolking.

Op het gebied van wonen doen zich in verschillende gebieden wel problemen voor. Te weinig woningen in dorpen voor een nieuwe generatie die graag in de regio wil blijven wonen. Soms het gevolg van ‘nieuwe plattelanders’, omdat de bestaande woningen niet betaalbaar zijn voor de eigen bevolking. De komst van deze nieuwe bewoners (oneerbiedig ‘import’ genoemd) brengt overigens veel positieve gevolgen met zich mee: het draagvlak voor voorzieningen stijgt en leegstand wordt voorkomen. In andere gebieden is juist sprake van leegloop, jongeren zoeken hun heil elders, voorzieningen verdwijnen en sociale samenhang ontbreekt.

Nederland kende lange tijd een restrictief volkshuisvestingsbeleid voor het landelijk gebied. Om het platteland landelijk te houden, werden de mogelijkheden voor woningbouw ingeperkt. Een dergelijke opstelling past niet bij de situatie anno 2006. We moeten van een restrictief naar een selectief woonbeleid: op maat gesneden voor specifieke regio's.

Grofweg valt er een onderverdeling te maken. De noordelijke provincies en Zeeland zijn zogenaamde onderdrukgebieden. De werkgelegenheid is hier beperkt en jongeren trekken vaak weg om een baan te vinden. Kernen krimpen en voorzieningen zoals winkels, scholen, openbaar vervoer en zorg (dreigen te) verdwijnen. Als gevolg hiervan worden de sociale netwerken van de achterblijvers kleiner waardoor bepaalde groepen huishoudens, zoals bijvoorbeeld ouderen met een zorgvraag, in de knel dreigen te komen.

In de Randstad, Brabant, Limburg en grote delen van Gelder-

land is er juist sprake van een omgekeerde ontwikkeling: overdruk. In deze regio's ligt het platteland vlak bij de belangrijke centra van werkgelegenheid en voorzieningen. Mensen die ruimer en rustiger willen wonen, en zich dit kunnen permitteren, trekken daarom vaak naar het landelijk gebied. Dit zorgt voor druk op de woningmarkt, waardoor de koopprijzen stijgen en de wachttijden voor sociale huurwoningen oplopen. Starters en mensen met een kleine beurs die sociaal of economisch gebonden zijn aan de plattelandskernen komen hier vaak in de knel. Zij kunnen zeer moeilijk een betaalbare woning vinden.

In Overijssel, Flevoland, de kop van Noord Holland en delen van Gelderland is het beeld divers. Afhankelijk van de exacte locatie hebben deze gebieden kenmerken van zowel overdrukgebieden als van onderdrukgebieden. Binnen deze ruwe onderverdeling spelen landschappen een grote rol. Grondsoort, indeling en geografie bepalen mede de inrichting en de functie van een specifieke regio.

3.1 WOONBELEID

Een rijtjeswoning in het dorp, de boerderette met een schuurtje voor de dieren maar ook een villa met een zwembad in de tuin: het platteland biedt een keur aan woningtypes en woonsferen. De diverse samenstelling van de bewoners van het landelijk gebied past bij de PvdA: een gevarieerde en gemêleerde opbouw en hoge leefbaarheid. Veranderingen in het landelijk gebied zetten dat ideaalbeeld onder druk. De manier waarop is in de inleiding van dit hoofdstuk beschreven.

Regionale woonvisies

Bij een selectief woonbeleid past een visie. De PvdA vindt daarom dat gemeenten met een gebiedsgerichte aanpak de lokale behoeften in beeld moeten brengen. Per dorp kunnen de omstandigheden verschillen. In een regionale woonvisie komt de eigen dynamiek en het lokale initiatief uitgebreid aan bod. Dergelijke visies passen goed bij de dorpsontwikkelingsplannen waarmee ook voorzieningen in beeld worden gebracht. Dat allerlei betrokkenen een stem krijgen in het opstellen van de woonvisies spreekt voor zich. Het gaat hier natuurlijk om

bewoners, maar ook om betrokken organisaties, belangengroepen en ondernemers. De overheid past een nederige, of beter gezegd: regisserende rol. Het zijn immers de mensen die het beste weten waar een regio of een dorp behoefte aan heeft. Sommige gemeenten gebruiken de mogelijkheden voor woningbouw niet, ondanks een sterke behoefte. In andere gevallen trapt de provincie op de rem. Om het voorzieningenniveau op peil te houden en het landelijk gebied vitaal te houden, is het belangrijk om de ruimte voor nieuwbouw zoveel mogelijk aan te grijpen.

Doelgroepen

De vergrijzing komt ook op het landelijk gebied af. Levensloopbestendige woningbouw is het antwoord op de vraag naar huizen waar mensen hun leven lang kunnen blijven wonen. Daarnaast is behoud van nieuwe generaties in het dorp een belangrijk punt van aandacht. Met voldoende woningen voor starters wordt een leegloop van jongeren naar elders voorkomen. Sociale samenhang in het landelijk gebied heeft alles te maken met de *couleur locale*. Daarin passen afspraken over bewoning van nieuwe huizen. Mensen met een sociale, economische of historische binding komen eerder in aanmerking voor nieuwe woningen, dan 'buitenstaanders', die in ieder willekeurig dorp zouden kunnen wonen. De PvdA vindt dat gemeenten en corporaties moeten durven kiezen voor de bewoners. Soms lijkt de winst van het grondbedrijf belangrijker dan de gemeenschap maar daar kiest de PvdA dus niet voor.

Corporaties

Woningcorporaties hebben veel geld op de bank staan, ook de corporaties in het landelijk gebied. Dat geld kan worden geïnvesteerd in nieuwe woningen en in leefbaarheid. Extra betaalbare woningen zijn broodnodig, ook in veel plattelandsgemeenten. De experimenten met particulier opdrachtgeverschap in bijvoorbeeld Bladel (zie interview met wethouder Pijnenburg op de volgende pagina) zijn zeer geslaagd en vragen om navolging in het hele land.

GEEF JONGE

GEZINNEN

EEN KANS

Woonkansen voor lokale bevolking

Frits Pijnenburg is wethouder in de Brabantse gemeente Bladel. Hij kwam met een nieuw, succesvol plan voor starterswoningen in plattelandsgemeenten.

“Net als veel andere dorpen, kampten we met de beperkte bouw mogelijkheden. Vooral voor starters werden er te weinig woningen gebouwd. Terwijl het juist belangrijk is om hen vast te houden. De woningen die we konden bouwen werden via doorverkoop op korte termijn steevast bezet door niet-dorpelingen. Voor de sociale samenhang kan dat funest zijn.”

“We werkten wel met een anti-speculatiebeding vroeger, maar die werd gemakkelijk onderuit gehaald door de rechter. Daardoor maakten we met goedkope nieuwbouw een kleine groep rijke mensen nóg rijker. Heel frustrerend.”

“Met het nieuwe volkshuisvestingsbeleid bouwden we nieuwe, goedkope woningen, alleen voor starters en ouderen. Een collectief van starters en senioren ontwierp de huizen zélf. Voorwaarde via de zogenaamde Koopgarantregeling is dat ze bij verkoop verplicht zijn terug te verkopen aan de woningbouwcorporatie. Daarmee blijven ze duurzaam betaalbaar voor lagere inkomensgroepen.”

“De leden van het collectief zijn de ontwerpers van hun eigen woning en woonomgeving, dus hun betrokkenheid is groot. Het wordt helemaal hún buurt, en dat heeft als voordeel dat sociale onveiligheid er niet zal spelen. Zo wordt de sociale cohesie van het dorp versterkt, precies waar we op uit zijn.”

“Om de sociale structuur van een dorp overeind te houden, moet je de eigen cultuur behouden. Een nieuwe generatie mag je niet dwingen om te verhuizen naar een grote stad of een ander dorp, waar ze toevallig wel een huis kunnen vinden. En je gunt mensen een oude dag in hun eigen omgeving.”

“Zorgafhankelijke ouderen werden vroeger noodgedwongen verbannen naar verpleeghuizen, waar ze met z'n drieën of vieren op één kamer terecht kwamen. Voetbalclubs konden geen jeugdelftal meer vormen. Basisscholen hadden nauwelijks genoeg leerlingen. Van de drumbandfanfares woonden vele leden niet eens in het eigen dorp.”

“Leefbaarheid is bij uitstek een sociaaldemocratisch begrip. Het draait om het tegengaan van sociale ongelijkheid. Dat kun je als gemeente niet afdwingen, daar heb je allerlei partijen bij nodig. En bovenal: zonder hulp en steun van de bewoners kom je nergens. Als je hen een stem geeft, of beter nog: de regie, dan kun je écht aan de slag. Dan kom je pas ergens.”

Inbreiding

Met de open ruimte in het landelijk gebied is de neiging groot om nieuwe woningbouw aan de rand van dorpen of kleine steden te plannen. Vaak is inbreiding binnen bestaande bebouwing echter goed mogelijk, waarmee het groene karakter van het gebied optimaal behouden blijft.

Vernieuwing

De PvdA maakt zich ook sterk voor andere vormen van functieverandering door middel van het verbouwen en eventueel splitsen van agrarische gebouwen of landgoederen. Dat kan gecombineerd worden met investeringen in natuur of de realisatie van andere maatschappelijke doelen, zoals kinderopvang en natuur- en milieueducatie. Belangrijk is dan dat er verbindingen worden gemaakt tussen bestaand bebouwd gebied en de nieuw- of verbouw in een aantrekkelijke leefomgeving.

Een voorbeeld van vernieuwend wonen is 'wonen op het water'. Niet alleen vinden veel mensen een woning op of langs het water heel aantrekkelijk; je brengt de behoefte aan waterberging en de behoefte aan woonruimte optimaal samen!

Grondbeleid

De PvdA pleit al langer voor een ander grondbeleid, om grondprijsoptimalisering en gebrek aan concurrentie tegen te gaan. Op langere termijn moet de overheid de mogelijkheid krijgen om bij een bestemmingsplanwijziging grond tegen de oorspronkelijke gebruikswaarde (vervangingswaarde) aan te kunnen kopen. Voor de korte termijn kan de Grondexploitatiewet soelaas bieden. De voorwaarden in deze wet moeten zo geformuleerd worden dat het mogelijk is om opbrengsten uit winstgevend onderdelen van een plan te gebruiken om maatschappelijk gewenste functies (scholen, groen, etc.) die niet rendabel zijn, toch te kunnen realiseren.

Kwaliteit

Doel van de woonvisies is sturen op kwaliteit. Om de regionale identiteit te behouden en waar nodig te versterken, moet maatwerk mogelijk zijn. Dit betekent dat er meer ruimte moet zijn voor experimenten en voor burgerparticipatie. Niet de vraag 'mag er gebouwd worden?' moet centraal staan. 'Heeft het plan

genoeg kwaliteit?' is een leidende vraag voor het landelijk gebied. Dat vraagt om goed opdrachtgeverschap en om een duidelijke, democratische definitie van het begrip 'kwaliteit'. Bij de behandeling van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) heeft de PvdA gepleit voor de mogelijkheid om géén bestemmingsplan voor specifieke gebieden op te stellen, maar bij veranderingen in de inrichting te toetsen op het effect van een ingreep. Hiermee wordt voorkomen dat vernieuwende plannen automatisch op basis van een (verouderd) bestemmingsplan worden afgewezen.

**MENSEN MET
BINDING KOMEN
EERDER IN
AANMERKING**

Permanente bewoning

In veel plattelandsgemeenten zijn in de loop der jaren recreatiewoningen gebruikt voor permanente bewoning. Het heeft vaak geleid tot illegale situaties, waarbij gemeenten soms met veel dwang bewoners proberen te laten vertrekken. Voor de bewoners, die doorgaans onbewust intrek namen in de woning, levert het veel onzekerheid en irritatie op. De PvdA pleit voor de mogelijkheid om een persoonsgebonden beschikking op te vragen bij de gemeente, waarbij alleen op basis van steekhoudende argumenten een ontheffing voor permanente bewoning kan worden geweigerd. Een dergelijke oplossing is nodig om enerzijds een einde te maken aan de slepende onzekerheid voor bewoners en anderzijds leegstand te voorkomen. Deze aanpak moet ertoe leiden dat gemeenten niet met één pennenstreep allerlei bewoners uit huis kan zetten.

Huurprijzen

Voor mensen met een smalle beurs moeten betaalbare huurwoningen beschikbaar blijven, óók op het platteland. Minister Dekker (Volkshuisvesting) wil de mogelijkheden om huurprijzen te verhogen verruimen. Sterker nog: het wordt soms onmogelijk gemaakt voor corporaties om huurprijzen op een acceptabel niveau te houden. De PvdA wil die voorstellen zo snel mogelijk van tafel hebben.

**HET PLATTELAND
IS NIET ALLEEN
VOOR DE RIJKEN**

Corporatie verbindt huurders met middenstand

Jaap Kloet is directeur van Castria Wonen, de woningcorporatie in de Zeeuwse gemeente Tholen (met 9 woonkernen) en de Brabantse woonkernen Halsteren en Lepelstraat (gemeente Bergen op Zoom). Hij introduceerde de Castria Goudkaart, goed voor huurders en lokale middenstand.

“Onze woningcorporatie in het landelijk gebied is in veel opzichten niet te vergelijken met corporaties uit de stad. Wij hebben te maken met andere verhoudingen, kleinere aantallen. De verhouding koop-huur verschilt en we hebben te maken allerlei voorzieningen die verdwijnen. Denk bijvoorbeeld aan winkels, bibliotheekvoorzieningen en gemeenschapscentra die sluiten. Als corporatie vinden we het onze taak om mee te helpen aan het behoud en het versterken van de leefbaarheid.”

“Onze huurders hebben daarin een belangrijke stem. We denken niet vanuit huizen, maar vanuit de bewoners. In het verleden kregen vooral de problematische bewoners aandacht, maar we besteden sinds een aantal jaren bijzondere aandacht aan de wensen van de grote groep mensen die zonder problemen van hun woning genieten.”

“Op het platteland zijn mensen sterk betrokken bij hun leefomgeving. Ze zijn mobiel, maar willen wel graag voorzieningen in de nabije omgeving. Anderzijds gaan dorpswinkels dicht, omdat mensen er alleen een vergeten boodschapje halen. Om inzicht te krijgen in de behoeftes van bewoners, moet je serieus met ze in gesprek.”

“We hebben de Castria Goudkaart bedacht. De Castria Goudkaart is in feite een klantbeloningssysteem. Goede huurders – en dat is men als men op tijd zijn huur betaalt en geen overlast bezorgt – sparen maandelijks punten die Castria Wonen elke twee maanden verzilvert via waardecheques. Deze cheques kunnen bij circa 110 deelnemende winkeliers als ware het cash geld worden ingeleverd. Het komt de ondernemers en de huurders ten goede. Ondernemers zijn iets meer verzekerd van klanten en huurders behouden de voorzieningen dichtbij.”

Samen met Marianne Velthuis (PvdA-wethouder van de gemeente Tholen) opent Jaap Kloet een huisartsenpost/pinautomaat. Een belangrijke impuls voor een van de kleinste Thoolse woonkernen.

“Onze aanpak is dorpsgericht. Iedere kern is weer anders. De landelijke overheid en de gemeente hebben moeite om daar mee om te gaan. Den Haag maakt vaak generiek beleid, waarmee je in de lokale situatie niet uit de voeten kunt. Gemeentebambtenaren zijn druk, en hebben geen tijd voor maatwerk. Dorpsontwikkelingsplannen maken, met alle betrokken partijen om tafel, zou fantastisch zijn. Maar het komt er niet van.”

“In de zoektocht naar oplossingen moet je veel samenwerken met andere organisaties. Bij het vertrek van de huisarts in een van onze dorpen ontstond een probleem. Zijn praktijkwoning was niet te verkopen als woon-praktijkpand (want te duur voor jonge huisartsen) en de Rabobank wilde van haar kantoor af in dat dorp en daarmee ook geen pinautomaat meer. Toen hebben wij het Rabokantoor gekocht. De nieuwe huisarts huurt het van ons en er is een pinautomaat in gebleven. Dergelijke trajecten vergen een heleboel tijd, maar het resultaat mag er zijn.”

3.2 VOORZIENINGEN

De tijd dat ieder dorp, hoe klein ook, een eigen kruidenierkende, komt niet meer terug. En het vertrek van allerlei bankfilialen mét een baliemedewerker kan niet worden teruggedraaid. Toch moet het voorzieningsniveau in het landelijk gebied op peil blijven. Anno 2006 zijn daarvoor genoeg mogelijkheden. Samenwerking is het devies.

Voorzieningen vergroten de levendigheid, ze vormen ontmoetingsplekken en verkleinen het sociale isolement, dragen bij aan een veilig gevoel, bieden kansen aan ondernemers en inspireren mensen die buiten het arbeidsproces staan om daar weer deel aan te nemen. Het gaat om een breed palet van commerciële en niet-commerciële diensten. Zoals: middenstand, welzijn, onderwijs, zorg, culturele voorzieningen, muziekschool, bibliotheek, kinderopvang, sportfaciliteiten, ouderenzorg, ondersteuning van vrijwilligers, bankvoorzieningen, apotheek en openbaar vervoer. Stuk voor stuk onontbeerlijk om de leefbaarheid hoog te houden.

Samenwerking

‘De krachten bundelen’ is de meest succesvolle manier om het voorzieningsniveau te versterken. Een goed voorbeeld is het Kulturhus-concept, dat in Overijssel en Gelderland wordt toegepast. In een Kulturhus worden verschillende voorzieningen gecombineerd. De deelnemende instellingen delen één gebouw, werken samen aan het beheer en werken naast hun eigen programma ook aan een gezamenlijk programma om zo de meerwaarde van de combinatie te benadrukken. Mogelijke functies zijn educatie, zorg, welzijn, cultuur of (zakelijke) dienstverlening. Maar soms worden ook andere functies gekoppeld zoals sportvoorzieningen, het huisvesten van verschillende verenigingen of dagopvang voor gehandicapten. In Limburg worden ze dorpservicecentra genoemd, Groningers kennen de ‘Steunstee’. De PvdA wil deze concepten stimuleren in alle delen van Nederland.

Het gaat hier allereerst om samenwerking op het gebied van huisvesting, maar verbreding van de bundeling is goed mogelijk. Gezamenlijke administratie, een gezamenlijke *frontoffice*:

wanneer de kosten per organisatie worden gedrukt, neemt de kans op behoud van de voorziening toe. Soms staat administratieve rompslomp in de weg. Regels die daarvoor zorgen, zijn vaak overbodig en kunnen daarom vaak worden geschrapt. ‘Ontschotten’ is ook noodzakelijk: meerdere instellingen kunnen gezamenlijk ontwikkelingsbudgetten samenstellen, waarmee een plan door meerdere partijen gerealiseerd kan worden.

Bestaande gebouwen in het landelijk gebied lenen zich ook vaak voor vestiging van voorzieningen. Leegstaande boerderijen kunnen bijvoorbeeld worden gebruikt voor kinderopvang, dagbesteding voor ouderen, dagopvang van mensen met een beperking, startende bedrijven, agrotourisme of verkoop van producten. Ook hier geldt dat regels (bijvoorbeeld op het gebied van ruimtelijke ordening en milieu) soms belemmeren. Overheden (zoals gemeenten) moeten zich hierbij coöperatief opstellen zoals mogelijk met de wet Stad en Milieu.

Zie ook *paragraaf 4.1*.

Banken

Het aantal bankkantoren in het landelijk gebied is de afgelopen jaren fors gedaald. Daarmee staat het voorzieningsniveau en de leefbaarheid van tal van dorpen onder druk. PvdA-Tweede-Kamerlid Ferd Crone heeft een wetsvoorstel ingediend om de bereikbaarheid van bankdiensten in kleine kernen overeind te houden. Bij het ter perse gaan van deze uitgave was de wet nog in behandeling. Met de wet worden banken verplicht om een goede service te verlenen, ook in laagbevolkte gebieden. Bovendien regelt het voorstel de toegankelijkheid van voorzieningen voor ouderen en mensen met een beperking, de veiligheid en gebruiksvriendelijkheid van pinautomaten en de mogelijkheden voor bundeling van voorzieningen.

BANKZAKEN HOREN THUIS IN DORPEN

Drempels voor een zorgboerderij

Jos en Marike van der Werf hebben hun baan in Den Haag opgezegd om een nieuw bestaan op te bouwen in Drenthe. Ze kozen voor een zorgboerderij voor acht ouderen en de opvang van acht kinderen. Hun verhaal maakt duidelijk dat het starten van nieuwe initiatieven in het landelijk gebied niet altijd over rozen gaat.

Jos accepteerde bij de gemeente een deeltijdbaan om zich meer te kunnen wijden aan dit project. Marike zou voorlopig blijven werken als personeelsadviseur tot het moment dat het project daadwerkelijk van start gaat. Dan zou zij al haar werkzame uren in het project gaan stoppen.

De aanloop verliep voorspoedig. Ze vonden een boerderij die in principe groot genoeg was om te verbouwen voor acht ouderen en zelf ook in te kunnen wonen. Het verzorgingshuis in de buurt was enthousiast, evenals een vastgoedstichting die de aankoop van de boerderij wel wilde overnemen en de noodzakelijke verbouwing zou uitvoeren.

De eerste hobbel ontstond toen bleek dat het bestaande pand niet te moderniseren was en een geheel nieuw pand moest worden opgetrokken. De buurt reageerde heftig, omdat de boerderij aan de rand van het dorp ligt en voor een aantal onderdeel uitmaakt van het uitzicht uit huis. Maar de gemeente stemde in: ze vond dat deze vorm van bedrijvigheid op het platteland een welkome aanvulling is. Enige aarzeling had de gemeente bij de toetsing van de plannen door de provincie, omdat ook die zich doorgaans niet beperkt tot hoofdlijnen maar vaak ook een oordeel vormen over de landschappelijke kwaliteit. Het landelijk gebied wordt daarbij veelal onderworpen aan extra zware landschapskwaliteitseisen.

Een nieuwe en hogere drempel ontstond toen uit het bedrijfsmodel duidelijk werd dat voor de acht plaatsen voor ouderen een uitbreiding van de ruimte nodig was om de juiste kwaliteit te kunnen bieden. Op dat moment ontstonden ook strubbelingen bij de

gemeente. Een verdere uitbreiding van het hoofdgebouw gaf een massaal bouwvolume op een landschappelijk kwetsbare plek. Was het een agrarisch bedrijf geweest dan was er ruimte voor een bij te bouwen schuur waarin nieuwe functies ondergebracht konden worden. Voor een bedrijf als dit was die ruimte niet beschikbaar en zou het bestemmingsplan herzien moeten worden. Met de weerstand uit de buurt zou dat tot lange procedures leiden.

Het verzorgingshuis bleef enthousiast over de plannen. Door inlevering van verzorgingshuisplaatsen voor verpleeghuisbedden is er een grote wachtlijst ontstaan en die had met dit plan deels kunnen worden weggewerkt.

De vastgoedstichting liet weten dat zij niet enkele jaren uitstel konden accepteren en graag zekerheid wilden hebben over de keuzes die Jos en Marike maakten.

Jos en Marike zijn inmiddels op zoek naar een nieuwe locatie.

Van dit voorbeeld leren we het volgende:

- *De kwaliteit van het landschap wordt mede bepaald door de activiteit in het landschap. Vrijkomende boerderijen vormen*

een uitstekende basis voor nieuwe bedrijven. Uitbreidingskansen voor nieuwkomers zouden gelijk gesteld kunnen worden met uitbreidingsmogelijkheden voor agrarische bedrijven op hetzelfde terrein.

- *De kwaliteit van het landschap wordt mede beoordeeld door de directe omgeving. Geef gemeenten de eindverantwoordelijkheid om die lokale discussie goed af te ronden.*
- *Voeg aan de bestemmingsplannen buitengebied, daar waar het niet om de agrarische hoofdstructuur gaat, een opdracht tot actieve inpassing van nieuwe bedrijvigheid toe, mits dit nu en in de toekomst inpasbaar is in het landschap.*

Mobiel

De bibliobus is inmiddels een bekend fenomeen in dorpen én steden. Andere voorzieningen lenen zich ook voor een mobiel aanbod. Gezondheidszorg kan bijvoorbeeld dicht bij mensen worden aangeboden met de inzet van een bus die op vaste momenten in een dorp parkeert. Hetzelfde geldt voor spreekuren van (gemeente)ambtenaren of politici. Persoonlijk contact in een mobiele spreekkamer is nog altijd beter dan telefonisch – of emailcontact.

Nu ouderen steeds langer thuis blijven wonen, is het aanbod van de thuiszorg en andere diensten voor senioren op het platteland ook van groot belang. Het internet biedt ook allerlei mogelijkheden om voorzieningen toegankelijker te maken, tegen lage kosten.

Onderwijs

Een school in de nabije omgeving is een belangrijke voorwaarde voor de leefbaarheid en sociale cohesie in een gebied. Het liefst moeten kinderen (tot een jaar of tien) zelf veilig naar school kunnen lopen of fietsen, maar in sommige delen van het land is dat niet haalbaar. Schaalvergroting in het onderwijs en vergrijzing van het platteland hebben geleid tot sluiting van veel scholen.

De PvdA pleit ervoor dat regels die kleinere scholen onmogelijk maken, flexibel worden geïnterpreteerd. Met een fusie van scholen kunnen meerdere locaties overleefd blijven. Het gaat niet om de omvang van een schoolorganisatie, maar om de omvang van een klas. Soms zal de school iets kleiner moeten kunnen zijn dan het wettelijke minimum.

Wanneer een school zich ontwikkelt tot brede school, kunnen allerlei andere voorzieningen (overblijf, voor- en naschoolse opvang, kinderopvang, maar ook culturele of sportieve activiteiten) toegevoegd worden. Multifunctioneel gebruik van schoolgebouwen, bijvoorbeeld ook als dorpsontmoetingsplek, behoort dan tot de mogelijkheden.

PERSPECTIEF VOOR BASISSCHOLEN IN DORPEN

Jongeren

Jongeren in het landelijk gebied verdienen een eigen plek om elkaar te ontmoeten en zich te ontwikkelen. Jongerencentra zijn lang niet overal haalbaar, maar 'hangplekken' en uitgaans-

DE PvdA

TREKT OP MET

JONGEREN

mogelijkheden verkleinen al de kans op verveling en baldadigheid. Aandacht voor educatie, werk en betaalbare woningen is voor deze doelgroep van groot belang. Verhalen over drank- en drugsmisbruik bij jongeren op het platteland, duiken steeds vaker op. Tegen illegale activiteiten moet natuurlijk hard worden opgetreden, maar het is verstandig om ook aandacht te hebben voor de achtergrond van het gedrag. Soms is er sprake van verveling of gebrek aan perspectief.

Samen met jongeren zullen oorzaken aangepakt moeten worden. Een gevoel van niet serieus genomen worden en buitensluiting lokt recalcitrant gedrag uit. De PvdA wil jongeren juist betrekken, verantwoordelijkheden geven en ze zo een volwaardige plek geven op het platteland.

Openbaar vervoer

Openbaar vervoer in het landelijk gebied verdient een nieuwe impuls. Bovendien is het essentieel voor jongeren, mensen met een beperking en (sommige) ouderen om mobiel te kunnen zijn zonder volledig afhankelijk te zijn van de welwillendheid van anderen. Deze zorg voor elkaar, op het platteland nog vaak aanwezig, is zeer waardevol. Maar wanneer die zorg ontbreekt, ligt vereenzaming en immobiliteit op de loer.

Schoolbussen en lijnen waar veel scholieren gebruik van maken moeten dus blijven rijden. Schoolbussen kunnen tijdens schooluren ingezet worden als belbussen voor gehandicapten en ouderen. Daarnaast zal maatwerk geleverd moeten worden door middel van een ruime beschikbaarheid van bussen die rijden tussen instellingen waar gehandicapten en ouderen regelmatig gebruik van maken en hun woonplaatsen, aanvuld met belbussen. Dergelijk collectief vraagafhankelijk vervoer heeft in diverse regio's vruchten afgeworpen.

De PvdA heeft eind 2005 een plan gelanceerd voor 'gratis' openbaar vervoer voor een aantal doelgroepen. Gedacht wordt

aan bijvoorbeeld ouderen (vanaf 65 jaar, ná 9.00 uur), gehandicapten en mbo-scholieren (16 en 17 jaar). In het kader van het werkgelegenheidsbeleid wordt voorgesteld aan iedereen die zich als werkzoekende meldt op een Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) een kaart voor drie maanden 'gratis' OV te geven, bijvoorbeeld voor een rayon van ongeveer 30 km rond de woonplaats. Deze voorstellen verhogen de mogelijkheden van bewoners van het landelijk gebied om zich te verplaatsen sterk.

Eind 2005 is het eerste succes geboekt: een motie om voor vmbo-leerlingen een gratis openbaar vervoersregeling in het leven te roepen kreeg de steun van een meerderheid in de Tweede Kamer.

Kilometerheffing

De PvdA is groot voorstander van kilometerheffing. Met de invoering van een dergelijk systeem betalen automobilisten niet meer voor het bezit van een auto, maar voor het gebruik ervan. De huidige technische mogelijkheden maken het haalbaar om de kilometerprijs variabel te maken, op basis van de tijd, de locatie en het type auto.

Op het platteland, waar de filevorming doorgaans beperkt is en weinig alternatieve vervoersmogelijkheden zijn, kan de heffing per kilometer daarom een stuk lager blijven dan in een drukke spits op een snelweg in de Randstad. Sterker nog: géén kilometerheffing voor specifieke gebieden behoort dan tot de mogelijkheden.

Breedband

Bewoners van het platteland moeten dezelfde mogelijkheden hebben als bewoners van stedelijke gebieden. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor breedbandinternet of internet via de kabel. Via het internet kunnen allerlei diensten worden geleverd, en via de computer kan vereenzaming worden tegengegaan. Anno 2006 is een snelle en betrouwbare verbinding onmisbaar.

EXTRA IMPULS

VOOR OPENBAAR

VERVOER

Corporaties

Bij het op peil houden van het voorzieningenniveau is een belangrijke rol weggelegd voor woningcorporaties. Corporaties hebben de taak om zorg te dragen voor de leefbaarheid van een regio. In veel gevallen vullen ze dat op een creatieve wijze in. Een experiment met een pas voor lokale middenstanders in Zeeland is een goed voorbeeld. Met deze aanpak wordt gesti-

muleerd dat bewoners van dorpen hun inkopen doen bij lokale winkeliers.

Helaas is deze inzet door corporaties aanpak nog geen gemeengoed. De PvdA wil daarom dat corporaties en gemeenten niet alleen regelmatig afspra-

ken maken over aantallen te bouwen huizen, maar ook over welke bijdrage wordt geleverd aan de leefbaarheid.

De oorspronkelijke missie van corporaties is te veel uit het zicht verdwenen. De PvdA spant zich op allerlei manieren in om de greep op deze instellingen, vaak met ruime financiële armslag, indien nodig terug te krijgen.

WONINGCORPORATIES

MOETEN BIJDAGEN

AAN EEN LEEFBARE

OMGEVING

Jongeren aan zet

Niek Ritzen (18 jaar) woont in Tubbergen en is actief voor de Jonge Socialisten. Niek is kandidaat-raadslid voor de PvdA.

“De gemeente Tubbergen heeft negen kerkdorpen en vervult als plattelandsgemeente een centrale functie in Noordoost Twente. Binnen de gemeentegrenzen wonen 20 duizend inwoners, waarvan ruim 4000 inwoners in de kern Tubbergen.”

“De meeste voorzieningen op het gebied van sport, zorg, gemeentelijke voorzieningen en voortgezet onderwijs zitten in Tubbergen zelf. Agrarische bedrijven (veel koeien en maïs) en recreatie domineren het dorpsbeeld en dragen er toe bij dat de gemeente Tubbergen landschappelijk een van de mooiste gebieden in Nederland is.”

“Ik studeer nu aan het ROC van Twente, aan de School voor Economie, Ondernemen en Dienstverlening in Almelo volg ik de opleiding Administratie (niveau 4). Dagelijks fiets ik heen en weer tussen school en m'n huis, dat is dagelijks 34 kilometer! Na mijn mbo-opleiding ga ik aan de Saxion Hogeschool in Enschede studeren”

“Voor een jonge socialist in de gemeente Tubbergen valt er nog een wereld te winnen. In de eerste plaats wordt het hele gemeentelijke beleid ontwikkeld door het CDA, die hier veruit in de meerderheid is. CDA-wethouders, een CDA-burgemeester én de vele CDA'ers in de commissievergaderingen maken al tientallen jaren de dienst uit in de gemeente en hierdoor is er een grote afstand gegroeid tussen de bestuurders en de inwoners. Door de PvdA-fractie hier sterker te maken kan er in de gemeente weer een goed debat plaatsvinden en kunnen besluiten kritischer worden beoordeeld. En méér jongeren in de politiek kan ook geen kwaad.”

“Ik wil mij sterk maken voor alle jongeren die in Tubbergen wonen, want voor hen valt nog veel te verbeteren. Jongeren zijn voor school, uitgaan, winkelen en wonen aangewezen op een grotere plaats (Almelo, Hengelo en Enschede). Het kleine aantal

bussen voor jongeren zorgt ervoor dat jongeren zich moeilijk kunnen verplaatsen en aangewezen zijn op ouders, familie of vrienden.”

“Tot voor kort moest ik ook nog betalen voor de bus. Ik zie het voorstel van de Tweede Kamerfractie van de PvdA helemaal zitten om MBO-scholieren van 16 en 17 jaar een OV-jaarkaart te geven. Dan zou ik toch eerder de bus nemen, waarmee de bus weer meer rendement heeft. En de mobiliteit van jongeren wordt vergroot: heel belangrijk.”

“Veel jongeren verlaten hun dorp wanneer ze gaan studeren. Ze vliegen na hun achttiende bij wijze van spreken met bussen weg. Het lange gereis houdt niemand vol en soms vind je je studie aan de andere kant van het land. Maar als je eenmaal terug wilt komen, vind je nooit meer een woning in je oude dorp. Bovendien is hier weinig werk te vinden als je eenmaal afgestudeerd bent.”

“Natuurlijk veroorzaken jongeren op het platteland ook wel eens overlast. Je hoort veel verhalen over drugsgebruik en alcoholmisbruik in keten bijvoorbeeld. Natuurlijk ben ik daar op tegen, maar veel alternatieven voor de jongeren zijn er ook niet. Als je de problemen van jongeren niet erkent, gaan ze hun eigen gang.”

“Een ander belangrijk punt is de huisvesting van jongeren in het dorp. Huizen zijn erg duur en er is voor jongeren weinig aanbod van goedkope huurwoningen. Ook wil ik voor jongeren die hard werken op agrarische bedrijven meer mogelijkheden voor recreatie, bijvoorbeeld door legalisering van de ‘keten’ die als paddestoelen uit de grond komen. Misschien is het mogelijk om deze jongeren bij de gemeentelijke politiek te betrekken. De uitdaging is om te blijven zoeken naar mogelijkheden!”

“Mijn leeftijdsgenoten weten wel wie minister Verdonk is, en wie Balkenende. Maar ze hebben niet het gevoel dat de Haagse politici over hén praten. Het gaat vaak over steden en wijken. En het economisch beleid van het kabinet draait om de regio's die het al goed doen. Terwijl er juist hier allerlei uitdagingen liggen.”

4. WERKER IN HET LANDELIJK GEBIED

De vitaliteit van het landelijk gebied hangt nauw samen met de mogelijkheden om te kunnen werken. Betaald werk maakt mensen economisch zelfstandig, zorgt voor persoonlijke ontwikkeling en biedt sociaal contact met anderen. Om dit waar te maken is een sterke en dynamische economie nodig, ook in het landelijk gebied. Het platteland als 'slaapstad' voor mensen met een baan in de stad, is een onvoorstelbaar en ongewenst vooruitzicht.

Het karakter van die regio's biedt voor veel ondernemingen een unieke omgeving voor hun activiteiten. Maar bedrijvigheid heeft wel toekomstperspectief nodig om een zelfstandige positie te behouden in het landelijke gebied. Bestaande ondernemers, met een sterke binding met hun omgeving, zijn daarbij onmisbaar. Ze ondersteunen regelmatig lokale maatschappelijke activiteiten en vormen een belangrijke functie bij het 'wij-gevoel' en de trots in de regio.

Naast de agrarische sector zijn ook het midden- en kleinbedrijf, de handel, de transportsector en industrie goed vertegenwoordigd in het landelijk gebied. De overheid en niet-commerciële dienstverlening zorgen eveneens voor werkgelegenheid. In dit hoofdstuk benoemen we bedreigingen én kansen waar de ondernemer in het landelijk gebied mee geconfronteerd wordt. Vanwege de bijzondere positie van de boeren, boerinnen en hun medewerkers in het landelijk gebied, lichten we de agrarische sector in een aparte paragraaf uit.

4.1 ECONOMISCHE ONTWIKKELING

Sommige bedrijven zoeken hun toevlucht bewust in de stad. Goede bereikbaarheid, korte afstanden tot andere organisaties en een groot arbeidspotentieel zijn voor hen essentiële vestigingsvoorwaarden. Veel ondernemingen kiezen echter ook bewust voor een locatie in het landelijk gebied, soms vanwege de rust en de ruimte, de aantrekkelijkheid van de woonomge-

ving, soms omdat hun afzetmarkt zich juist daar bevindt of omdat de grondprijzen betaalbaar zijn.

Ruimte, in meerdere betekenissen, is voor de ondernemer een basisvoorwaarde. Ruimte om uit te breiden, maar ook ruimte voor samenwerkingsverbanden, voor nieuwe technologieën en voor inhoudelijke ontwikkeling. De PvdA wil die ruimte waar mogelijk creëren.

Innovatie en regelgeving

Met de veranderingen in het landelijk gebied is ruimte voor innovatie van groot belang. Die vernieuwing kan en moet de overheid niet opleggen. Werkelijke innovatie ontstaat wanneer ondernemers de mogelijkheden benutten om buiten bestaande kaders te denken en te werken. Overdaad aan regelgeving staat dat bijvoorbeeld in de weg. Natuurlijk blijven randvoorwaarden (bijvoorbeeld op het gebied van ruimtelijke ordening en milieuwetgeving) noodzakelijk, maar in veel gevallen kan maatwerk leiden tot nieuwe ruimte. Regels mogen niet doen verstarren, regels moeten sturen door voorwaarden te scheppen.

Oud en nieuw

Nieuwe economische dragers worden gezocht voor het landelijk gebied, maar de voedingsbodem daarvoor ligt bij de bestaande ondernemers. Een kruisbestuiving tussen 'oude' en 'nieuwe' economie kan daarin nuttig zijn. Allerlei regelingen hebben de afgelopen jaren gezorgd voor nieuwe invulling van oude bedrijfslocaties. Boerderijen met een nieuwe functie, fabrieksgebouwen voor andere bedrijven: de mogelijkheden zijn legio en moeten niet onbenut blijven.

Voorzieningen

Bij het tegengaan van de verschraling van het voorzieningenniveau in het landelijk gebied, is een belangrijke rol weggelegd voor ondernemers. Vanuit een welbegrepen eigenbelang ontstaat een maatschappelijk belang, wanneer bedrijven bijdragen aan de vestiging of het behoud van tal van diensten die de leefbaarheid en de aantrekkelijkheid van regio's versterken. Deze nieuwe verbindingen zijn in theorie eindeloos.

Keuzes maken

Er zijn grenzen. Waardevolle gebieden verdienen bescherming tegen bedrijvigheid die unieke kenmerken bedreigen. Sommige locaties lenen zich niet voor grootschalige ondernemingen, vanuit milieuoogpunt, beperkte bereikbaarheid of behoud van open ruimte. De concurrentieslag met stedelijke gebieden en grootschalige bedrijvenlocaties op het gebied van vestiging zal niet gewonnen worden. Dat is niet erg: het landelijk gebied heeft voldoende unieke eigenschappen die de aantrekkelijkheid voor andere bedrijven versterken. Daarom mag het landelijk gebied nooit op slot. Want iedere overheid die een voorstel gegrond afwijst, kan een overzicht bieden van nieuwe mogelijkheden.

Daarvoor is het belangrijk dat gemeenten samenwerken. Niet ieder dorp hoeft over een eigen, groeiend bedrijfsterrein te beschikken. Elkaar 'uit de markt concurreren' werkt tegendraads. Ook hierbij geldt: niet overal kan alles, en gelukkig: niet overal hóeft alles.

Nieuwe bronnen

Recreatie en toerisme zijn belangrijke, nieuwe bronnen van inkomsten. Ook voor bewoners en ondernemers biedt de aantrekkelijkheid van de omgeving kansen om extra inkomsten te krijgen. Vrijtijdsbesteding leidt tot nieuwe banen. Het vraagt om samenwerking met partijen die kunnen bijdragen aan de recreatieve mogelijkheden voor een bepaalde regio. Allerlei goede voorbeelden (neem de culinaire fietstocht 'happen en trappen' op het Limburgse platteland) kunnen goed doen volgen!

Van Regels naar Resultaat

Bij de inrichting van Nederland spelen allerlei belangen (denk aan milieu, geluid, archeologie). Ook in het landelijk gebied leiden sectorale regels tot de situatie waarin ontwikkelingen staken: het platteland lijkt op slot te zitten. Zonder de uitgekristalliseerde methode voor ogen, heeft de PvdA wel een scherp doel: niet de regels, maar het resultaat staat centraal.

Dat gaat niet automatisch ten koste van bijvoorbeeld allerlei deelbelangen. Sterker nog: het is de vraag of die belangen met de huidige werkwijze nog gediend worden. Doordat allerlei ont-

wikkelingen nu worden tegengehouden komen de normen ter discussie te staan. Een concrete aanpak is nog niet voorhanden, maar de PvdA durft het dromen en denken over dit thema aan.

In hoofdstuk 5 gaan we in op de recreatieve mogelijkheden van het landelijk gebied. Ook de recreatie is immers een economische draager van het landelijk gebied.

De multifunctionele boer

Jan Duijndam runt een biologisch boerenbedrijf in de Polder van Biesland, ingeklemd tussen Delft, Den Haag en Pijnacker-Nootdorp. Een uniek agrarisch concept op een unieke locatie.

“Toen ik in 1983 een bedrijf in de polder overnam had ik nooit kunnen weten dat ik in 2006 op deze manier zou boeren. Ik begon met 17 hectare grond. Sindsdien vertrokken of stopten alle boeren in de omgeving. De oprukkende verstedelijking had de overhand, waardoor veel collega’s de strijd opgaven. Maar wij konden veel grond pachten en aankopen door het concept dat we nu toepassen, waardoor wij nu op honderd hectare zitten.”

“Eind jaren negentig merkte ik: zo hou ik het niet vol. Het moet op een andere manier, anders wordt dit bedrijf ook opgeslokt. Elk half jaar kwam er wel een projectontwikkelaar langs met grootse plannen voor het Delftse gedeelte van de polder. Ik besepte me dat er één partij was met wie ik om tafel moest om de polder groen te houden: de natuurbeweging.”

“We hebben heel wat gerekend: welke functies waren er te combineren? Hoe konden we natuur en landbouw samenbrengen? Sindsdien gebruiken we het land zo multifunctioneel mogelijk. Wandelpaden en slikpaden zijn er aangelegd in het Delftse deel en we hebben de toegankelijkheid verbeterd. De streek-eigen producten, waar we sinds kort mee begonnen zijn, verkopen hartstikke goed. Restaurants in de omgeving nemen ons vlees af, en klanten willen daar best een beetje meer voor betalen.”

“De Vrienden van Biesland is een stichting die in 2004 is opgericht. Inmiddels zijn er meer dan tweehonderd particulieren aangesloten. Bedrijfsvrienden betalen een knap bedrag. Alle vrienden komen uit de buurt. Het zijn mensen die geregeld even een kijkje nemen of een handje gaan helpen. Een veehouder doet de dagelijkse bedrijfsvoering. Die boer, dat ben ik.”

“Nee, ik erger me nooit aan bezoekers of wandelaars. Niets is mooier dan complimenten krijgen van mensen die je bedrijf

bezoeken. Af en toe krijg je vleugels door alle hulp, alle steun en het enthousiasme van mensen. Natuurlijk zijn er ook wel eens discussies: we moeten met elkaar knokken om het beste er uit te halen.”

“Juist op deze plek kun je niet gewoon boer zijn. Om je omgeving te betrekken, en het gebied daarmee open en groen te houden, moet je herrie maken om te laten zien wat je doet. We dragen de boerderij enorm uit: iedereen mag weten wat er in de schuren

gebeurd. De vele vrienden helpen daar goed aan mee. We houden open dagen en we doen mee aan regionale evenementen.”

“Natuurbeheer zit in de genen van iedere boer. Vier generaties terug deden we niet anders. Het probleem van boeren is altijd het gebrek aan marketing geweest. Je moet uitdragen wat je doet, daar bouw je draagvlak mee op.”

“Dit bedrijf heeft heel veel te danken aan de gemeente Delft. Eén ambtenaar zag veel in het concept, en heeft op allerlei manieren meegeholpen om het te realiseren. Dergelijke steun van de lokale overheid heb je echt nodig.”

“Zolang we dit succes met de Vrienden en de omwonenden vasthouden zal er geen wethouder zijn die durft te wijzen naar de polder om andere mogelijkheden te opperen. Alle plannen voor bebouwing van het land liggen in de ijskast. En daar moeten ze blijven liggen, want dit bedrijf is veel te waardevol.”

“We experimenteren met Boeren voor Natuur, een initiatief van onderzoeksinstituut Alterra, onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Het project geeft antwoord op de vraag hoe landbouw, natuur en landschap met elkaar verenigd kunnen worden. Uitgangspunt hierbij is dat boeren een (deel)inkomen verdienen uit het beheer van natuur en landschap. Belangrijke kenmerken zijn dat de boer zelfstandig ondernemer blijft en dat het ‘produceren’ van natuur en landschap wezenlijk bijdraagt aan het inkomen van de boer en de continuïteit van zijn bedrijf.”

“Anno 2006 is dit dé manier. Agrariërs moeten ondernemen en durven. Alleen dan kun je je toekomst zeker stellen. Voor het traditionele boeren moet je naar Flevoland of naar Zeeland. In deze omgeving zijn samenwerkingsverbanden essentieel. Je moet niet meer denken in termen als ‘voedselproductie’. Je moet denken in multifunctionaliteit. En daar is niets mis mee: ik ben op en top boer, en zou niets anders meer willen.”

Meer informatie op www.hoevebiesland.nl en www.vriendenvanbiesland.com.

4.2 AGRARISCHE SECTOR

De agrarische sector bevindt zich in een revolutionaire periode. Een revolutie die zich weliswaar in langzaam tempo en veelal in stilte voltrekt, maar de omwenteling is ontegenzeggelijk gaande.

Duizenden boeren hebben de afgelopen decennia hun bedrijf moeten opheffen. Allerlei factoren, als schaalvergroting, nieuwe functies, regelgeving, klimaatverandering of natuurontwikkeling, droegen hier aan bij. Het landelijk gebied is niet meer het domein van voedselproducenten alleen. De doelstelling om als land of als Europees continent volstrekt zelfvoorzienend te zijn is achterhaald en overbodig gebleken. Het roept vragen op over de toekomst van de Nederlandse boer en boerin.

Toekomst

Voor de PvdA is het antwoord op deze ontwikkelingen kraakhelder: de agrarische sector heeft en houdt een toekomst in Nederland. De agro-voedselketen is een onmisbare functie in de Nederlandse economie. De bijdrage van de agrovoedselketen aan de Nederlandse economie en de werkgelegenheid is groot en zal groot blijven. Ook de rol met betrekking tot behoud van natuur en landschap is belangrijk. Met de beperkte omvang van ons land is een combinatie met andere functies echter onontkoombaar. Dat leidt niet altijd tot een strijd tussen functies. Het kan, en is op bepaalde plekken al, een verrijking, een aanvulling op de agrarische sector.

De toekomst van de agrarische sector in Nederland is veelbelovend. Innovatie, samenwerking, kwaliteit en de combinatie met landschappelijke, natuurlijke en ecologische waarden zijn daarbij sleutelwoorden. Het maken van gerichte keuzes volgt hieruit. Nederland kan zich op agrarisch gebied ontwikkelen tot laboratorium op praktijkschaal, van een *economy of scale* naar een *economy of scope*.

Boeren

Boeren, burgers en buitenlui. De traditionele onderverdeling van betrokkenen bij het landelijk gebied is volstrekt achterhaald. Boeren zijn ook burgers. En buitenlui kunnen ook taken op zich nemen die raakvlakken hebben met het boerenbestaan. ‘De boer’ ontwikkelt zich steeds meer tot een vernieuwende

ondernemer, die zich – net als iedere andere directeur van een willekeurig bedrijf – bezig houdt met het runnen van een onderneming, het onderhandelen met leveranciers en afnemers en het gebruikmaken van alle mogelijkheden die zich aandienen. Dat ondernemerschap wordt ingekaderd door regelgeving, op tal van gebieden. Maar die regelgeving moet ruimte bieden voor eigen ideeën en voor persoonlijke invulling.

Wereldmarkt

De Nederlandse agrarisch ondernemer is een speler op een wereldmarkt. Met het opengaan of wegvallen van grenzen is de landbouw een mondiale business geworden, waar alle economische wetten op van toepassing zijn.

Nederland heeft in veel agrarische bedrijfstakken wereldwijd een stevige positie. De kwaliteit, de vernieuwing en de omvang geeft de Nederlandse boer een concurrerende positie.

Die positie wordt wel bedreigd. Vrije handel in een wereldeconomie leidt tot een nieuw evenwicht. Daartegen kun je je niet verzetten. En opererend vanuit zelfbewustzijn en vertrouwen in de eigen kracht is dat ook nergens voor nodig. Het vormen van hernieuwde samenwerkingsverbanden (zoals coöperaties) versterkt de eigen positie.

Innovatie

Nederland behoort tot de wereldtop op het gebied van innovatie in de landbouw en voedselproductie. Met onze brede kennis-economie, universiteiten en deskundigheid van bedrijven, kunnen we nieuwe markten en producten ontwikkelen die de wereldwijde strijd doorstaan. Ook ecologische aspecten, duurzaamheid, voedselkwaliteit en dierenwelzijn zijn belangrijke factoren op deze markt. Voor de PvdA zijn deze kenmerken leidend bij de verdere ontwikkeling van de Nederlandse landbouw.

Europa

De Europese samenwerking biedt kansen om internationale afspraken te maken over thema's als voedselkwaliteit en –veiligheid, duurzaamheid, dierenwelzijn en bescherming van de leefomgeving. Dergelijke kaders passen niet alleen in de PvdA-visie, ze versterken ook de Nederlandse positie op de interna-

tionale markt. Toetsingskaders voor dierenwelzijn, biotechnologisch onderzoek en milieubelasting bijvoorbeeld tillen de positie van dieren, ethiek en leefbaarheid in de landbouwsector op een noodzakelijk hoger plan.

Vanuit het vertrouwen in de eigen kwaliteit en positie, moet Europa zich hard maken voor afschaffing van exportsubsidies of tariefmuren, die nadelig uitpakken voor boeren in ontwikkelingslanden. Hervormingen op het gebied van Europese landbouwsubsidies zijn niet terug te draaien en dergelijke staatssteun hoort ook niet bij de doelstelling van een wereldeconomie. Rechtvaardigheid, solidariteit en duurzaamheid, beginsselen van de PvdA, zijn in dat opzicht ook van toepassing op de landbouwsector.

Nederland

Om de concurrerende positie van ons land in de landbouwsector te versterken, is anno 2006 vooral behoefte aan duidelijkheid. Een Agrarische Hoofdstructuur (AHS) biedt deze planologische duidelijkheid. Met de aanwijzing van gebieden als ontwikkellocaties voor de agrarische sector, wordt een noodzakelijk perspectief geboden. In deze regio's worden de mogelijkheden geboden voor een agrarische sector, die concurrerend is ten opzichte van andere landen. Geen normloze vrijplaatsen, maar gebieden waarin de prioriteit ligt bij de ontwikkeling van een intensieve, vernieuwende landbouw- en/of tuinbouwsector.

Van omwonenden van agrarische bedrijven wordt in deze gebieden een houding verwacht die past bij het karakter van deze functie. Een tuinbouwgebied brengt nachtelijke verlichting met zich mee, een melkveebedrijf start de werkzaamheden vroeg in de ochtend en in de oogstperiode in de akkerbouw is het drukker dan normaal. Wie kan genieten van een uitzicht op een landelijk gebied, dat door de agrarische sector wordt gebruikt, moet rekenen houden met het soort werk dat er plaatsvindt. Dat hoeft niet tot overlast te leiden, of ellenlange, juridische procedure: begrip van beide kanten is een vereiste voor goede verstandhoudingen. PvdA-bestuurders en –volksvertegenwoordigers willen mensen stimuleren om aan een ronde tafel te praten over elkaars belangen. Keerzijde van deze ontwikkeling is vanzelfsprekend ook het

aanwijzen van gebieden, waarin andere perspectieven de prioriteit tijd hebben. De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) bijvoorbeeld, waarin natuurontwikkeling centraal staat. Ook hier geldt: geen enkelzijdig belang, maar wel de ambitie om één functie centraal te stellen en andere sectoren daarop aan te laten sluiten.

De PvdA pleit voor een stimuleringsregeling om innovatieve landbouwontwikkelingen mogelijk te maken. Dat mag geen bureaucratisch en papieren fonds worden, maar het moet een praktische, effectieve aanjager zijn. Op de schaalgrootte van de wereldmarkt is onderscheidend vermogen op dit gebied van levensbelang.

Een tweede concreet voorstel is het vormen van regionale land-schapsfondsen, als vervanging van de landbouwsubsidies. Deze publieke middelen worden ingezet voor beheer van het waardevolle, Nederlandse landschap. De grote rol van de agrarische sector bij het beheer en onderhoud van het platteland, verdient een financiële ondersteuning. Meer hierover in §5.1.

Regionale identiteit

Versterking van een unieke, regionale identiteit is de logische reactie op de voortgaande mondialisering. De landbouwsector speelt hier dankbaar en succesvol op in. Het meest kenmerkende voorbeeld is de opkomst van streekproducten en kleinschalige verkoop hiervan.

Deze 'schaalverkleining' biedt nieuwe perspectieven voor de agrarische sector. Het aanbod van 'voedsel uit de achtertuin' voorziet in een behoefte. Europese en landelijke regels staan de verkoop van streekproducten soms in de weg. Het doel

STREEKPRODUCTEN

ZIJN EEN KANS VOOR

HET PLATTELAND

van die regels (kwaliteit, herleidbaarheid, open markt) mag de mogelijkheden echter niet in de weg staan. 'Verkoop vanaf het erf' en 'streekproducten' horen thuis in een toegankelijk, sociaal en vernieuwend landelijk gebied. Voor ondernemers in de agrarische sector zijn het belangrijke nieuwe bronnen van inkomsten en ze versterken de sociale structuur van een regio. Ze maken eerlijke en heerlijke producten voor een eerlijke prijs.

De regels die gelden voor grootschalige, intensieve agrarische bedrijven moeten niet altijd van toepassing zijn op dergelijke kleinere producten. Brood bakken in een traditionele, rustieke molen zou dan verleden tijd zijn. En échte boerenadvocaat is dan alleen nog mogelijk voor eigen gebruik. Dat willen we natuurlijk niet!

Verbanden

De agrarische sector leent zich ook bij uitstek voor vernieuwing door samenwerking met andere sectoren, zonder een directe relatie met de kernactiviteiten. De opkomst van bijvoorbeeld zorgboerderijen in de afgelopen jaren heeft ervoor gezorgd dat het mes aan twee kanten snijdt: voor mensen met een beperking is een nuttige en leerzame dagbesteding gevonden, en voor de ondernemer, die onder begeleiding een enthousiaste groep mensen werkzaamheden laat uitvoeren. Het stimuleren van dergelijke samenwerkingsverbanden is en blijft noodzakelijk. Doorgaans moeten onwil of verkokering worden aangepakt om projecten van de grond te krijgen. Successen uit het verleden geven hoop voor de toekomst.

Perspectief

De agrarische sector specialiseert zich. Voor een deel zijn er kansen voor een stevige plek op de wereldmarkt, met kwaliteit en innovatie als onderscheidende kenmerken. De Agrarische Hoofdstructuur is de aangewezen locatie voor deze tak van sport. Anderzijds biedt het aanbod van kleinschaliger, regionale producten mogelijkheden voor gebieden waarin andere functies voor het landelijk gebied ook een belangrijke rol eisen. Ook bedrijven die agrarische activiteiten combineren met andere functies, zoals landschapsonderhoud of natuurbeheer, hebben hier toekomst.

In hoofdstuk 5 gaan we in op de rol van de agrarische sector bij natuurbeheer en landschapsonderhoud.

Biologisch in je omgeving

Ton Spijkerman runt een biologische veehouderij in Waperveen in Drenthe: 55 Hectare land, aangesloten bij de oudste zuivelcoöperatie van Nederland en een bedrijf dat omringd wordt door bijzondere natuur. “Er is veel ongenoegen in de sector, maar ik probeer negatieve energie om te buigen tot positieve.”

“Met andere biologische bedrijven in de omgeving hebben we zeven jaar geleden een ecofietsroute opgezet. De route is overal te koop en voert mensen door een beekdallandschap, bos, heide en vlakke land. Vooral in de zomer wordt er veel gebruik van gemaakt. Drenthe is natuurlijk fietsprovincie bij uitstek.”

“Regelmatig komen er mensen langs op het bedrijf. Ze rusten even uit, of nemen een kijkje in de schuren. Als het zo uitkomt, vertel ik over het reilen en zeilen op de boerderij. En regelmatig komen er groepen langs, die tegen betaling een echte rondleiding krijgen. Ik zou het niet anders willen: mijn bedrijf is voor iedereen toegankelijk en ik vertel er graag over.”

“In 1976 is deze boerderij gebouwd, na een ruilverkaveling. Het was aanvankelijk een maatschap van mijn schoonvader, mijn echtgenote en mij. Vroeger werkte ik buitenshuis, nu heeft mijn vrouw een parttime baan naast het bedrijf. Mijn tijd spendeer ik op en rond de boerderij. Het is prachtig om hier dagelijks te werken, in een prachtige omgeving en met een inspirerend bedrijf.”

“In de sector is veel negativisme. In contacten met collega’s proef ik die sfeer natuurlijk. Boeren voelen zich niet begrepen, in het nauw gedrukt en beperkt door allerlei regels. Ze zijn achterdochtig over beleidsmakers en politici. Ik probeer positief te blijven, en realistisch. Als ik het niet meer zou redden, zou ik het bijltje er bij neer gooien. Maar ik wil helemaal niet stoppen.”

“Onze gemeente Westerveld maakte onlangs plannen voor het buitengebied, waarbij per gebied prioriteiten werden gesteld, zoals landbouw, recreatie en natuur. De boeren stonden meteen op

foto: W. Dooren

hun achterste benen. Maar uit die duidelijkheid over je omgeving kun je juist energie opdoen. Het biedt ook kansen.”

“Wij boeren denken wel eens dat we een soort alleenrecht hebben op het landelijk gebied. Maar zo is het niet. Veel agrariërs bevinden zich onder vakbroeders. Ze ontmoeten elkaar op verjaardagen en bij vergaderingen. Dan vergeet je soms dat de wereld niet alleen om boeren draait.”

“De keuze voor een biologisch bedrijf hebben we genomen vanuit idealisme, alhoewel we de financiële haalbaarheid natuurlijk wel hebben getoetst. Buren en andere boeren waren sceptisch in het begin. ‘Dat houden ze vast niet lang vol’, hoorde je in de omgeving. Inmiddels zijn ze wel van het tegendeel overtuigd, denk ik. En ze hebben hopelijk door hoeveel plezier ik in m’n werk heb.”

“Inmiddels hebben we twintig hectare van ons bedrijf in een weidevogelpakket. Dan mag je het land minder bewerken, maar er staat een vergoeding tegenover. En de komst van weidevogels natuurlijk. Daar ben ik óók boer voor geworden. Het draait niet om zo intensief en winstgevend mogelijk: je hebt ook een verantwoordelijkheid voor je omgeving.”

5. BEZOEKER VAN HET LANDELIJK GEBIED

Voor de een is het de rust en de stilte. Voor de ander zijn het de bomen, de planten, de dieren. Een derde geniet van het uitzicht, van de weidsheid. Het landelijk gebied betekent voor veel mensen 'genieten'. Zolang we dat maar niet allemaal tegelijkertijd op dezelfde plek willen doen. Het landelijk gebied moet continu op zoek naar een evenwicht. Duurzame natuur, het belang van bereikbaarheid en ruimte voor overige functies. In dit hoofdstuk staan natuur, landschap en recreatie centraal.

Terugblik

Natuur is belangrijk, dat zal niemand ontkennen. De maatschappelijke waardering voor de groene en ruimtelijke kwaliteit van het landelijk gebied kan op grote steun rekenen. De kwaliteiten zijn legio: uitzicht, biodiversiteit, rust, stilte, duisternis, schone meanderende beekdalen, wild stromende rivieren, uiteenlopende flora en fauna.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn door herverkaveling veel van deze kwaliteiten verloren gegaan vaak zonder dat er een kwaliteit voor terugkwam. De keuze voor grootschalige voedselvoorziening werd toen gemaakt. De regionale identiteit verdween, net als ecologische waarden.

Belang

Kwaliteit van de groene omgeving is essentieel voor de kwaliteit van de leefomgeving. Een tekort aan groene kwaliteit betekent een tekort aan belevingswaarde, gezondheidswaarde, economische waarden en aan ecologische waarde. De afnemende belevingswaarde leidde tot minder sociale contacten, minder speelmogelijkheden en beperktere architectonische vormgeving. Een tekort aan gezondheidswaarde is het gevolg van beperktere mogelijkheden voor wandelen, fietsen en daarmee voor de verwerking van stress. De economische waarde wordt beperkt doordat het vestigingsklimaat verslechtert en er minder mogelijkheden zijn voor recreatie en toerisme. Tot slot wordt de ecologische waarde verkleind doordat de biodiversiteit afneemt, er steeds meer planten en dieren verloren gaan.

Balans

Iedereen heeft recht op groen. Het landelijk gebied is er voor iedere Nederlander. Dat leidt tegelijkertijd tot een beperkt verantwoordelijkheidsgevoel. Wie gaat er over natuur? Ook dat zijn wij allemaal.

Kortom, investeren in groene kwaliteit betekent investeren in maatschappelijk rendement en daarmee in een duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied waarbij een balans wordt gevonden tussen sociaal-culturele, ecologische en economische waarden.

De PvdA kiest daarom met ambitie voor een kwaliteitsverbetering van het landelijk gebied. Een heldere visie op welke verschillende groene kwaliteiten, de verschillende waarden van het landelijk gebied, we willen behouden, ligt daaraan ten grondslag.

5.1 NATUUR EN LANDSCHAP

De zorg voor de natuur staat bij de PvdA buiten kijf. Die uit zich in allerlei onderwerpen, van zwerfafval tot Waddenzee. In het kader van dit boekje zoomen we in op de natuur en het landschap in het landelijk gebied.

Voordat de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en de Nationale Landschappen aan bod komen, kunnen en willen we niet heen om de alledaagse natuur in het landelijk gebied. Zonder overdrijving: de natuur vind je overal. Geen omheinde natuurterreinen, maar slootjes, weilanden, tuinen en bossen. Juist in die alledaagse omgeving bevindt zich voor mensen zo herkenbare natuur in een prachtig landschap. Van natuur op een dakterras tot een kwetsbare leemput.

De erkenning van die natuur en het belang van die omgeving is stap één. Ernaar handelen is een tweede. De PvdA wil meer aandacht voor de natuurrijke omgeving, vanaf je voordeur omringd met stokrozen via het stadspark, het nationaal landschap tot aan zeer kwetsbare gebieden in de EHS. Juist bij dit thema kan de verbinding tussen stad en landelijk gebied worden gelegd. 'Groen' moet daarom een prominentere plek krij-

gen bij ruimtelijke inrichtingsplannen. Natuur is geen sluitpost, maar een basisvoorwaarde.

Ecologische Hoofdstructuur

De PvdA staat achter het concept van de Ecologische Hoofdstructuur. Het concept behelst robuuste natuur die aangesloten is: soms als grotere eenheid, soms als verbinding waar verschillende gradaties aan natuurkwaliteit gerealiseerd worden.

De realisatie van de EHS is onder de kabinetten Balkenende vertraagd maar zal weer versneld moeten worden. De PvdA wil in 2018 de inrichting van de EHS gereed hebben. Naast versnelling betekent dat ook een extra inzet op meer hoogwaardige natuur.

De omvang van de EHS is geen prestigekwestie; alles draait om de kwaliteit van de natuur die we in de gebieden ontwikkelen. Daarom staan ook hier gebiedsgerichte beheersplannen centraal. De PvdA pleit dan ook voor een EHS-kwaliteitscommissie, met deskundigen die toezien op de realisatie van voldoende kwaliteit.

Natuur, en dus ook de EHS, is een zaak van lange adem. Onzekerheden over welke grond wél en welke niet wordt aangekocht past daar niet bij. Financiering moet langjarig veilig worden gesteld, om de natuur de kans te geven zich te ontwikkelen.

Landschappen

De Nationale Landschappen vormen nu nog teveel vlekken op de kaart. De PvdA wil daarom inzetten op een duidelijke kwaliteitszorg voor de verschillende landschappen. Voor elk Nationaal Landschap is een overzicht gemaakt van de (unieke)

FONDSSEN VOOR

BEHOUD VAN HET

LANDSCHAP

landschapskwaliteiten en een visie op behoud en ontwikkeling van het landschap. Ook hierbij geldt: continuïteit is cruciaal. Zonder dat je de kwaliteiten identificeert, kun je niets beschermen of stimuleren. Dat betekent allerm minst dat Nationale Landschappen op slot staan. Mits de identiteit duidelijk is vastgelegd, kunnen ontwikkelingen worden toegestaan die de identiteit versterken.

Economische ontwikkelingen staan dan niet centraal, maar versterken de bijzondere karakteristieken van het landschap. Maar ook buiten de Nationale Landschappen zijn er vele landschapselementen die het bewaren en ontwikkelen meer dan waard zijn. Het behoud van een prachtige houtwal mag dus niet afhankelijk zijn van de vraag of deze wel of niet in de EHS of in een Nationaal Landschap ligt. Om dit kunnen realiseren kunnen groene en blauwe diensten een oplossing bieden.

Groene en blauwe diensten

Voor het behouden van publieke waarden (zoals een open landschap, karakteristieke landschapselementen, een grotere biodiversiteit en waterberging) moet overheids geld beschikbaar komen. Het gaat om diensten voor het publieke belang van zorg voor natuur en water, respectievelijk groene en blauwe diensten.

Deze dienstverlening kan door verschillende mensen en ondernemers geleverd worden. Boeren kunnen hierin bijvoorbeeld een belangrijke rol vervullen. Agrarisch ondernemers willen immers niet 'zomaar een subsidie' maar een marktconforme vergoeding voor geleverde diensten.

De PvdA zal zich ook in Brussel hard maken voor het publiek financieren van groene en blauwe diensten. De al jaren geleden ingezette omvorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid tot een plattelandsbeleid is hier onder meer op gericht maar zal zich nog in allerlei opzichten sterk moeten gaan richten op behoud van landschap en natuur- en waterbescherming.

De waarden van groen en blauw zullen ook andere financieringsvormen mogelijk maken. De PvdA wil het aantrekkelijk maken voor andere financiers (dan overheden) om mee te betalen aan de kwaliteit van het landelijk gebied. Zo zouden zorgverzekeraars en het bedrijfsleven kunnen meebetalen aan een gezonde leefomgeving voor klant en werknemer. Een relatie tussen milieu- en natuurbelasting ligt dan voor de hand, zoals een luchtvaartmaatschappij die zijn CO₂-uitstoot betaalt door bosaanplant.

VERGOEDING VOOR BIJDRAGEN AAN HET KARAKTER VAN DE STREEK

Een van de mogelijkheden die deze vormen van medefinanciering mogelijk maakt, is de vorming van landschapsfondsen die door verschillende organisaties worden gevuld. Vanuit deze fondsen worden ondernemers gefinancierd die groene en blauwe diensten leveren.

Water

Op Nederland komt steeds meer water af, via de lucht of vanuit de bergen. Het zal vaak onmogelijk zijn om al dat water direct af te voeren. Het platteland is de plaats bij uitstek om dat water (al dan niet tijdelijk) vast te houden. Het is een gelukkige bijkomstigheid dat de kwaliteit van alle natuur in Nederland gebaat is bij meer water. En net zoals in de stad vinden mensen water op het platteland ook bijzonder aantrekkelijk: zowel om aan te wonen als voor recreatieve doeleinden. Er zijn heel veel mogelijkheden om op het platteland het nuttige (het tijdelijk bergen van water) met het aangename te verenigen. Dat kan gebeuren zonder dat extra ruimte gevonden moet worden die anderen ontnomen wordt. De komende jaren moet in samenspraak met de bewoners van het platteland uitdrukkelijk naar deze kansen gekeken worden.

Partners voor natuurbeheer

Peter van de Hoef werkt bij Staatsbosbeheer. Hij houdt zich in de drie noordelijke provincies bezig met het ontwikkelen van nieuwe producten, marketing en communicatie.

“Duurzaamheid is een sleutelbegrip bij Staatsbosbeheer. We gebruiken bijvoorbeeld innovatieve technieken om restmateriaal te verwerken. In onze bedrijfsvoering gebruiken we ook zoveel mogelijk natuurlijke producten. In alle keuzes staat de houdbaarheid, de maatschappelijke ontwikkeling op lange termijn centraal.”

“De natuur die wij ontwikkelen moet robuust zijn. In sommige gebieden lukt dat niet, daar spelen te veel andere belangen. Daar geven we dan graag de prioriteit aan. Wij leven niet op een eiland, maar in een samenleving, waarin je allerlei belangen moet dienen.”

“Partnerschap is belangrijk voor Staatsbosbeheer. We werken graag samen aan de ontwikkelen van gebieden. In Groningen zijn we bijvoorbeeld betrokken bij de Blauwe Stad en Meerstad: waterrijke nieuwe gebieden, waar natuur een belangrijk onderdeel van uitmaakt, maar woningbouw en economische ontwikkeling ook een rol spelen. Bij samenwerking met andere partijen moet je soms een deel van je verantwoordelijkheid loslaten. Dat doe je graag, als het resultaat alle belangen dient.”

“Het is een basishouding: openstaan voor andere partijen in de omgeving. Je gunt elkaar wat en verdiept je in elkaars visie. Als je altijd je eigen gelijk wil halen, dan ontstaan moeizame processen en kom je geen steek verder. Wat natuurlijk niet wegneemt dat je als natuurbeheerder soms op je strepen moet gaan staan. Robuuste natuur gaat op sommige locaties voor alles.”

“Natuurgebieden moeten zoveel mogelijk toegankelijk zijn. Mensen moeten kunnen genieten van al het moois. Daarmee creëer je ook draagvlak voor je activiteiten. Wanneer je mensen regelmatig een kijkje achter de schermen geeft, kun je later ook uitleg-

gen waarom bepaalde gebieden niet toegankelijk zijn omdat ze in een bepaalde periode kwetsbaar zijn.”

“Mensen kunnen méér gebruik maken van natuur. De inrichting van het platteland moet beter afgestemd worden op de recreatieve mogelijkheden van de stedeling. We zijn onlangs gestart met een project rond bewegen. Doel is om mensen niet alleen een rondje met de hond te laten lopen door het stadsplantsoen, maar ze er lekker op uit te laten gaan in het landelijk gebied.”

“Het is een mythe dat het landelijk gebied alleen voor de boeren is. Sommige politieke partijen hebben die indruk wel gewekt, tegen beter weten in. Veel boeren haken af, om uiteenlopende redenen. Natuurlijk blijven er agrarische functies op het platteland, maar de ruimte voor natuur is heel waardevol. Ook boeren beseffen zich dat en ontwikkelen zich tot landschapsbeheerders. Juist die combinatie, die kruisbestuiving maakt het landelijk gebied zo interessant.”

5.2 RECREATIE

Iedereen moet kunnen genieten van het landelijk gebied. Buiten zijn is gezond, ontspannend en aangenaam. De PvdA wil het zo makkelijk mogelijk maken om voor kortere of langere tijd buiten te verblijven. Nog lang niet overal wordt het aantrekkelijk gemaakt om in het landelijk gebied te komen. In principe horen afgesloten natuurterreinen niet thuis in Nederland, soms is tijdelijke afsluiting echter nodig voor herstel natuurwaarden of natuurontwikkeling.

Drempels

Soms zijn er letterlijke drempels. Zoals voor de wandelaar, die nog te vaak tegen een gesloten hek aanloopt, of met gevaar voor eigen leven langs een autoweg loopt. Spoorwegovergangen worden gesloten omwille van de veiligheid en grondeigenaren weren recreërende bezoekers. De PvdA wil méér wandelmogelijkheden in het landelijk gebied, zowel voor korte ommetjes als voor langere afstanden. Grondeigenaren moeten hierop worden aangesproken en de mogelijkheden voor het ‘recht van overpad’ vergroten.

Fietsers worden in Nederland over het algemeen goed bediend, maar de ontsluiting van landschappen voor fietsers kan nog beter.

Voor ruiters werpt het landelijk gebied ook tal van drempels op. Met de stijgende populariteit van de paardensport is de komst van ruitersporen een goede manier om het gebruik van natuur en landschap te vergroten.

Tot slot: voor mensen met een lichamelijke beperking zijn zand- en bospaden een crime. Natuurlijk kan van asfaltering niet overal sprake zijn, maar andere oplossingen (als verharde wegen of grintpaden) bieden vaak al voldoende soelaas om bijvoorbeeld mensen in een rolstoel toegang te geven tot het landelijk gebied. De PvdA is dan ook voorstander van het stimuleren van rolstoelvriendelijke paden zoals die op sommige plekken al te vinden zijn.

WANDELEN DWARS DOOR HET LANDELIJK GEBIED

Jeugd

Voor kinderen is het landelijk gebied niet alleen leuk, er valt ook veel te leren. Van kikkervisjes in de sloot tot het bouwen van boomhutten, van het melken van de koe tot het ontdekken van prachtige vlinders op de heide. De PvdA pleit daarom voor meer mogelijkheden voor kinderen om te spelen en te verblijven op het platteland.

Natuur- en milieueducatie zijn ten onrechte in de vergetelheid geraakt. Jong geleerd is oud gedaan. Ook hier geldt dat samenwerking belangrijk is: het aanbod van lesprogramma's of een programma voor een verjaardagspartijtje, begeleiding van leerlingen en ruimte in het lesprogramma, open dagen op de boerderij, enzovoorts.

Bewustzijn

De kwaliteit van het landelijk gebied komt niet vanzelf. De aandacht voor vrijwilligers en de begeleiding hiervan zal meer aandacht moeten krijgen. Vaak is hier sprake van 'liefdewerk oud papier', maar dit verdient grote erkenning.

De handen uit de mouwen steken, meehelpen op de boerderij of in natuur- en landschapsbeheer, als ontspanning of bedrijfsuitje, zijn prima mogelijkheden als kennismaking met het landelijk gebied. Dit zorgt er ook voor dat het draagvlak voor behoud en ontwikkeling van het landelijk gebied vergroot wordt.

Rust en ontspanning

Zowel Nederland als de Nederlander is drukker geworden. De behoefte aan rust en ontspanning is toegenomen. De PvdA zet dus ook in op het vergroten van het aanbod van mogelijkheden om die rust en ontspanning te vinden. Het landelijk gebied biedt vele mogelijkheden. Of het nou gaat om natuurgebieden, om wandel-, fiets- en ruitersporen of vaarwegen, ze moeten in ieder geval toegankelijk zijn, ook voor mensen met een beperking.

Ondernemerschap

De recreatie biedt veel ruimte voor ondernemerschap. Nieuwe vormen van recreatie zullen versterkt moeten worden. Wel altijd in balans met natuur en landschap. Maar dat spreekt van-

zelf omdat de ondernemer afhankelijk is van mooie en toegankelijke natuur. Zo'n ondernemer kan dus ook bijdragen aan een goede ontsluiting van het landelijk gebied. Daar hoort ook extra aandacht voor de promotie van het landelijk gebied bij. Recreatie is belangrijk voor een vitaal en toegankelijk landelijk gebied.

Paden banen

Liset Moerdijk wandelt in haar vrije tijd regelmatig. In haar werk voor de Stichting Wandelplatform (LAW) houdt ze zich bezig met de belangen van wandelaars.

“Wandelen is de meest beoefende activiteit in Nederland. Door het CBS is vastgesteld dat er grofweg 11 miljoen recreatieve fietsers en 12 miljoen recreatieve wandelaars zijn onder de Nederlanders. Wandelen en fietsen zijn dan ook nummer 1 en 2 op de lijst van ondernomen dagtochten in de categorie sportieve recreatie. Dat aantal is de afgelopen jaren ook nog eens flink gegroeid. De populariteit van wandelen komt denk ik onder meer doordat iedereen kan wandelen. Je hebt er niets voor nodig, behalve goede schoenen en een mooie omgeving. Het is bovendien hartstikke gezond: met dertig minuten wandelen per dag voldoe je al aan de minimale bewegingsnorm.”

“Wandelen is voor veel mensen vanzelfsprekend, maar voor beleids- en plannenmakers is dat het niet. In stadsranden, op het platteland en in nieuwe wijken moet je goed stilstaan bij de mogelijkheden om een ommetje te maken. De wandelroute naar voorzieningen en winkelcentra worden nog wel opgenomen door stedenbouwkundigen, maar bij de mogelijkheden voor een mooie recreatieve wandeling wordt zelden nagedacht.”

“Zelf wandel ik regelmatig lange stukken. Door het hele land, maar vooral ook in Flevoland, waar ik woon. Wijds polderland, daar geniet ik erg van. Wandelen gaat natuurlijk een stuk langzamer dan fietsen, maar je ziet zoveel meer. En het is rustgevend, omdat je simpelweg niet harder kan dan je wandelsnelheid. Op de fiets heb je nogal eens de neiging om een sprintje te trekken.”

“Voor mijn werk hebben we een onderzoek gedaan in de stadsrand van Noord-Oost Utrecht. We hebben de omgeving wandelend verkend om te merken waar je als wandelaar tegenaan loopt. De resultaten waren verbluffend: allerlei obstakels kruisten ons pad.”

“De omgeving is daar prachtig, maar door de problemen zakt de moed je soms in de schoenen. Je wordt gedwongen te lopen langs drukke autowegen, je moet over hekken klimmen en spoorwegovergangen zijn afgesloten, waardoor je dood loopt. Toppunt was het bordje ‘verboden voor onbevoegden’ bij een strook natuurterrein van het ministerie van Defensie. Tijdens schietoefeningen en zo moet het natuurlijk afgesloten worden, maar waarom zou je daar als wandelaar niet op rustige dagen van de natuur mogen genieten? Nog zo’n voorbeeld: een oversteekplaats zonder knopje voor voetgangers. De lus in de weg reageert alleen op stalen fietsen, waardoor je als voetganger kan wachten tot je een ons weegt voordat het licht op groen springt.”

“Oplossingen liggen vaak voor de hand: afspraken maken met grondeigenaren, beter maaien van bermen of grasstroken, en wegwerkzaamheden gebruiken om voorzieningen voor wandelaars aan te leggen. Beleidsmakers denken wel aan mooie landschappen en recreatiegebieden, maar de bereikbaarheid onderling laat te wensen over. En voor boeren komen er bijvoorbeeld meer mogelijkheden om subsidie te krijgen voor wandelroutes.”

“De wandelaar wordt de berm ingedrukt, letterlijk en figuurlijk. Dat is hartstikke zonde, want zeker in het landelijk gebied valt veel te ontdekken. De druk op de grond is groot, maar voor wandelaars is altijd ruimte te maken. Echt kwetsbare natuurgebieden moet je natuurlijk beschermen, want niemand is gebaat bij het verstoren van de ecologie. Maar de mogelijkheden zijn te over. En die moeten we echt aangrijpen!”

VEERTIEN PUNTEN PLAN

De veertien belangrijkste voorstellen van de PvdA uit ‘Mensenwerk in het landelijk gebied’ zijn:

1. De PvdA wil het platteland weer teruggeven aan de bewoners. Bewoners moeten meer directe invloed krijgen in hun eigen dorp bijvoorbeeld door het instellen van dorpsraden en het beschikbaar stellen van buurtbudgetten.
2. De PvdA trekt samen met jongeren op door vergroten van het aanbod van goedkope huurwoningen, ‘keten’ beschikbaar te stellen en ze direct bij de politiek te betrekken.
3. Vrijwilligers houden in veel plaatsen het maatschappelijke leven draaiende en verdienen dus veel steun. Daarom minder regels- en administratie voor vrijwilligersorganisaties zoals sportclubs.
4. Het platteland is niet alleen voor de rijken. Er moeten meer goedkope huur- en koopwoningen worden gebouwd voor starters, jonge gezinnen en senioren, zodat ook zij in het dorp kunnen blijven wonen. Particulier en collectief opdrachtgeverschap worden op grotere schaal mogelijk gemaakt. Dat betekent dat mensen veel meer vrijheid krijgen om hun eigen woonwensen tot werkelijkheid te maken.
5. Mensen met een sociale, economische of historische binding komen eerder in aanmerking voor vrijkomende en voor nieuwe woningen.
6. Woningcorporaties moeten niet alleen betaalbare huizen bouwen en verhuren, maar ook bijdragen aan een leefbare buurt. Bijvoorbeeld door mee te investeren in voorzieningen, variërend van de Brede Buurtschool, woon-zorgcombinaties en het dorps huis tot het verhuren van goedkope winkelruimte. Om de lokale middenstand te ondersteunen kan verder worden gedacht aan een spaarpas voor bewoners die hen korting geeft bij aankoop in het dorp.
7. Om de bereikbaarheid van bankdiensten in kleine kernen te bevorderen heeft de PvdA een initiatiefwet ingediend waardoor er ook in de dorpen weer bankzaken geregeld kunnen worden. Bovendien moeten - daar waar mogelijk - ook andere voorzieningen weer in de dorpen worden terug-

- gebracht bijvoorbeeld in mobiele vorm zoals een mobiel gemeenteloket.
8. Als een basisschool uit het dorp dreigt te verdwijnen moet lokaal maatwerk mogelijk zijn. Combinaties met andere voorzieningen zoals kinderopvang en ruimten voor bijeenkomsten met de buurt zullen beter benut moeten worden en er moeten meer mogelijkheden tot samenwerking komen met scholen in de omliggende gemeenten.
  9. De PvdA geeft een extra impuls voor openbaar vervoer in het landelijk gebied en voor bepaalde doelgroepen zal zelfs gratis openbaar vervoer mogelijk worden.
  10. Streekproducten zijn een kans voor het platteland. Kleinschalige producenten en verkopers moeten niet dezelfde eisen en regels worden opgelegd als een levensmiddelenmultinational zoals Unilever. In het algemeen geldt dat de bijdrage van de agrovoedselketen aan de Nederlandse economie en de werkgelegenheid is groot en zal groot blijven als we blijven innoveren.
  11. Grondeigenaren in het landelijk gebied kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan zaken als een open landschap, de bescherming van soorten flora en fauna en aan waterberging. Dit worden wel groene en blauwe diensten genoemd. Daar moet een vergoeding tegenover staan.
  12. Natuur en het landschap verdienen blijvende bescherming. Daar is de afgelopen jaren de klad in gekomen. Naast duurzame overheidsfinanciering van de natuur wil de PvdA landschapsfondsen vormen. In deze fondsen kunnen ook bedrijven geld storten. Denk aan verzekeraars die een bijdrage leveren omdat natuur bijdraagt aan gezondheid.
  13. De mogelijkheden voor (lange afstand) wandelen en andere vormen recreatie, soms dwars door de velden heen moeten worden verbeterd.
  14. PvdA-politici vormen verbindingsofficieren: de PvdA heeft het voordeel dat ze overal volksvertegenwoordigers heeft en vaak ook bestuurders. Tussen hen onderling én samen met bewoners kan veel ervaring en kennis worden uitgewisseld.

BIJLAGE I

GERELATEERDE PVD A-PUBLICATIES

De PvdA heeft de afgelopen jaren veel plannen en alternatieven gepresenteerd. In dit boekje komen veel onderwerpen kort aan de orde, die in andere uitgaven uitgebreider aan bod komen. We verwijzen er graag naar.

- 'Buurt voor Bewoners I en II, ideeën voor wijken en buurt', Tweede-Kamerfractie PvdA, oktober 2003 en april 2005
- 'Burgemeester tussen bevolking en bestuur', PvdA-projectgroep Democratie en Bestuurlijke Vernieuwing, juni 2004
- 'De PvdA kiest voor werk!', voorstellen om werkloosheid aan te pakken, Tweede-Kamerfractie PvdA, juni 2004
- Uitgangspunten Wet Maatschappelijke Ondersteuning, Tweede-Kamerfractie PvdA, juni 2004
- Initiatiefwet Banken, om bereikbaarheid van bankvoorzieningen in kleine kernen te verbeteren, juli 2004
- 'Jeugdzorg voor de Toekomst', Tweede-Kamerfractie PvdA, november 2004
- 'Géén Kind tussen Wal en Schip' en 'Ouders en scholen samen sterk', voorstellen voor het onderwijs, Tweede-Kamerfractie PvdA, januari en februari 2005
- 'Bewoners verdienen veiligheid', Tweede-Kamerfractie PvdA, juni 2005
- 'Goed wonen: voor iedereen, van iedereen', PvdA-projectgroep Wonen, oktober 2005
- Initiatiefvoorstel gratis openbaar vervoer, Tweede-Kamerfractie PvdA, november 2005

Deze en andere plannen en alternatieven van de PvdA zijn te vinden op de website van de PvdA: www.pvda.nl. Ook kunt u contact opnemen met de afdeling Voorlichting van de PvdA-fractie, postbus 20018, 2500EA in Den Haag of 070-3183025.

BIJLAGE II

LEDEN WERKGROEP 'PvdA EN HET PLATTELAND'

De werkgroep 'PvdA en het platteland' bestaat uit een grote groep partijgenoten en PvdA-sympathisanten. Mensen konden in de loop van de tijd ook aanschuiven voor één of voor meerdere bijeenkomsten. De avonden van de werkgroep kende dan ook vaak een wisselende samenstelling.

De leden van de kerngroep waren:

Marleen Buizer
Lourens de Jong
Joanneke Kruijsen
Hans Polman
Annie de Veer
Harm Evert Waalkens

BIJLAGE III

BEZOCHTE PLAATSEN TIJDENS MROS-DAG OP 26 SEPTEMBER 2005

Op 26 september 2005 bezocht de Tweede-Kamerfractie van de Partij van de Arbeid het landelijk gebied. Hierbij zijn de volgende plaatsen bezocht:

Groningen

Noord Groningen: De Marne, Lauwersoog, Zoutkamp, Westernieland, Ulrum, Pieterburen

Friesland

Oost en Midden Friesland: Akkrum, Jirnsum, Poppenwier, Raerd en Eastermar

Drenthe

Aa en Hunze: Buinen, de Groeve, Spijkerboor, Eexterveen

Flevoland

Lelystad, Noord-Oost Flevoland, Creil

Gelderland 1

Ooijpolder: Beek-Ubbergen, Groesbeek, Herwendaal, Kekerdorp

Gelderland 2

Rivierengebied (Buren/Geldermalsen): Maurik, Buren, Beusichem, Lienden

Noord-Holland

Waterland: Ipendam, Landsmeer, Beemster

Zuid-Holland

Bieslandse polder: Pijnacker-Nootdorp, Delfgauw, Oude-Leede

Utrecht 1

Eem en Vallei: Woudenberg, Bunschoten

Utrecht 2

Utrechtse heuvelrug: Driebergen-Zeist, Doorn

Zeeland

Schouwen Duivenland: Kerkwerpe, Zierikzee

Brabant

De Kempen: Groene Woud, Bladel

Limburg 1

Noord Limburg: Middelaar, Heumen, Mook, Venray

Limburg 2

Euregio: Eijsden